

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги
Кыргыз билим берүү академиясы
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

**3-5 жаштагы балдарды тарбиялоо, өнүктүрүү жана окутуу программасы.
Китепканаларда жана башка социалдык объектилерде балдарды өнүктүрүү
борборлоруна негизделген.**

3-5 жаштагы балдарды тарбиялоо, өнүктүрүү жана окутуу программасы.

Китепканаларда жана башка социалдык объектилерде балдарды өнүктүрүү борборлоруна негизделген.

Түзүүчүлөр: Орусбаева Т.А., Тентиева Э.Б., Толобекова З., Жаныбекова Г.Ж. Б.: 2021-ж.

Программаны түзүүдө “Алтын ачкыч” окуу-методикалык комплексинин материалдары колдонулган

Программа ылайыктуу шарттары бар китепканалардын жана башка социалдык объектилердин базасында уюштурулган балдарды өнүктүрүү борборлорунда 3-5 жаштагы балдардын кыска мөөнөткө келүү, алардын өнүгүүсүн жана билим алуунун моделин сунуштайт. Бул модель инсанга багытталган мамиленин принциптерин ишке ашырууну камсыз кылат.

Программа китепканачыларга, балдарды өнүктүрүү борборлорунда иштеген жана мектепке чейинки билим берүү адистерине багытталган.

Бул документ «Билим алмашуу жана инновациянын» долбоору алкагында ЮНИСЕФтин техникалык колдоосу менен 2021-2040-жылдарга Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү программасын ишке ашыруу боюнча 2021-2023-жылдарга иш-аракеттер планын ишке ашыруу максатында иштелип чыкты.

МАЗМУНУ:

Киришүү

1. Сөздүк (Глоссарий)
2. 3-5 жаштагы балдардын курактык өзгөчөлүктөрү.
3. Инсанга багытталган мамиле
4. Окутуунун өнүктүрүүчү чөйрөсү
5. Инклюзивдик билим берүүнүн принциптери
6. Оюн бала бакчадагы алдыңкы ишмердүүлүк катары
7. Үй -бүлөлүк кызматташуу
8. Мектепке чейинки курактагы көп тилдүүлүк
9. Пландаштыруу жана баалоо
10. Бир жылдык болжолдуу тематикалык планы
11. Колдонулган адабияттардын тизмеси

Тиркемелер.

Киришүү.

Китепканалардагы жана башка социалдык объектилердеги “Балдарды өнүктүрүү борборлорунун” негизинде 3-5 жашка чейинки балдарды өнүктүрүү программасы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин демилгеси менен иштелип чыккан. Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө”, “Мектепке чейинки билим берүү жөнүндө” мыйзамдарын ишке ашыруу максатында 2021-2040-жылдарга Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясын ишке ашыруу боюнча 2021-2023-жылдарга иш-аракеттер планы “Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо” Кыргыз Республикасынын Билим берүү стандарты, “Мектепке чейинки билим берүү уюму жөнүндө” типтүү жобо, Мектепке чейинки билим берүү программасынын түзүмүнө талаптарга ылайык иштелип чыкты.

Программа инсанга багытталган мамиленин принциптерине негизделип, төмөнкү багыттары каралды:

- бардык балдар үчүн билим алууга жана өнүгүүгө бирдей жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу;
- инклюзивдик билим берүү принциптерин киргизүү;
- үй -бүлөнү жана жергиликтүү коомчулукту тартуу;
- жагымдуу, достукту өнүктүрүүчү чөйрөнү түзүү;
- көп тилдүү билим алуу үчүн шарттарды түзүү;
- гендердик теңчиликти камсыз кылуу.

Программа китепканалардын жана башка социалдык объектилердин базасында уюштурулган 3-5 жаштагы балдардын кыска мөөнөттүү болуу процессинин болжолдуу мазмунун жана уюштурулушун, алардын өнүгүүсүн жана балдарды өнүктүрүү борборлорунда окутуп өнүктүрүүнү аныктайт. Программа балдардын дене жагынан, акыл жагынан жана инсандык сапаттарынын өнүгүүсүнө, жалпы маданиятын жана окуу ишмердүүлүгүн болжолдойт, анткени социалдык жетишкендикти камсыздап, баланын дене жагынан бекемдөөсүн психикалык ден-соолугун сактоону багыттайт.

Программанын милдеттери:

- балдарга инсандык багыттын ыкмасынын түйүндүү жоболорун түшүндүрүү;
- инклюзивдүү билим берүүнүн принциптерин түшүнүү;
- гендердик теңчиликтин принциптерин түшүнүү
- балдардын бүтүмдүү өнүгүүсүн камсыздаган, билим берүү чөйрөнүн өзгөчөлүгүн белгилөө;
- балдар бакчасында негизги ишмердүүлүк оюнга басым жасоо;
- пландоо жана болоого эффективдүү инструменттерди сунуштоо;
- көп тилдүү билим берүүнүн жолдорун белгилөө;
- балдарга билим берүү жана өнүктүрүү жараянына ата-энелерди киргизүү жолдорун белгилөө;
- өнүктүрүү, тарбиялоо жана билим берүү программасынын болжолдуу тематикасын сунуштоо.

Программанын милдеттери сабак учурунда гана чечилбестен, балдардын, тарбиячылардын жана ата-энелердин өз алдынча жеке иш-аракеттеринде, оюн аркылуу, биргелешкен активдүүлүгүндө чечүүгө мүмкүн.

1. ГЛОССАРИЙ.

Ата-энелерди балдардын өнүгүү, тарбиялоо жана окутуу жараянына тартуу - окуу процессин пландаштырууга, аны уюштурууга, баланын жетишкендиктерин байкоого жана каттоого үй -бүлөнүн катышуусу.

Балдарды өнүктүрүү борбору- китепканалардын жана башка социалдык объектилердин базасында төрөлгөндөн 5 жашка чейинки балдарды тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн вариативдик формасы, ата -энелер менен биргеликте балдардын социалдык-эмоционалдык, когнитивдик, чыгармачылык жана эстетикалык, дене тарбиялык өнүктүрүүчү иш-аракеттери.

Гендердик теңчилик - бул кыздарга жана эркек балдарга бирдей укуктук статус жана аны жүзөгө ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөр, жеке адамдарга жынысына карабастан, өз жөндөмдөрүн эркин колдонууга мүмкүнчүлүк берүү.

Ден соолукту коргоочу технологиялар- бул балдардын ден соолугуна зыян келтирбеген окуу процессин уюштуруунун программаларынын, техникаларынын, методдорунун жыйындысы.

Инклюзивдик билим берүү - бул, балдардын билим алуусуна шарт түзүүнү эске алуу менен, өзгөчө муктаждыктары бар балдарды дагы кошуп, алардын категориялары үчүн анын жеткиликтүүлүгүн камсыз кылган билим.

Инсандык багытталган мамиле - бул педагогдун/ китепканачынын көңүлүн интеллектти, жарандык жоопкерчиликти гана эмес, эмоционалдык, эстетикалык, чыгармачылык ийкемдерди (жөндөмдөрдү) өнүктүрүүгө топтоону камтыган ыкма. Баланын инсандыгын өзүн-өзү өнүктүрүү, өзүн-өзү таануу жана ишке ашыруу, анын уникалдуу инсандыгын өнүктүрүү процесстерин камсыз кылуу жана колдоо.

Көп тилдүү билим берүү - балдар тарабынан сабактардын мазмунун өздөштүрүү жана тил көндүмдөрүн жакшыртуу максатында окуу процессинде эки же андан көп тилди колдонуу.

Мектепке чейинки билим берүү уюмунда мониторинг жана баалоо - Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык мектепке чейинки билим берүү уюмунун жыйынтыгын көзөмөлдөө, аныктоо жана баалоо.

Мектепке чейинки билим берүүнүн вариативдүү формасы - бул Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик билим берүү “Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо” стандартына ылайык балдарды мектепке чейинки билим берүү системасы менен камтууну кеңейтүү жана бардык мектепке чейинки балдар үчүн бирдей баштапкы мүмкүнчүлүктөрдү түзүү үчүн түзүлгөн форма.

“Мен” концепциясы- өзү жөнүндө түшүнгөн жана ой жүгүрткөн, өзүнүн турмушун курууда негиз болгон, башка адамдар менен болгон мамилесин, өзүнө жана башкаларга болгон мамилесин түзгөн система.

Оюн технологиялары - бул педагогикалык процессти балдардын таанып -билүү активдүүлүгүн стимулдаштыруучу, аларды пайда болгон суроолорго өз алдынча жооп издөөгө “чагылдырган” жана балдардын турмуштук тажрыйбасын колдонууга мүмкүндүк берүүчү педагогикалык оюн түрүндө уюштуруунун ыкмалары.

Өнүгүү - бул багытталган, табигый өзгөрүү, анын натыйжасында жаңы сапат пайда болот.

Өнүктүрүүчү чөйрө-бул балдардын ден соолугун, коопсуздугун жана ар тараптуу өнүгүүсүн сактоо үчүн жагымдуу шарттарды уюштуруу жана камсыз кылуу, оюн жана өз алдынча иш процессинде.

Педагогикалык колдоо-бул балдардын физикалык жана психикалык саламаттыгына, баарлашуусуна, окуудагы ийгиликтерине, жашоосуна жана профессионалдуу өз алдынча аныктоого байланышкан жеке көйгөйлөрүн чечүүдө оперативдүү жардам көрсөтүү боюнча педагогдун ишмердүүлүгү.

Пландоонун инструменттери - каражаттар, методдор, ыкмалар аркылуу педагог ишмердүүлүктүн түрлөрүн, мүмкүнчүлүктөрүн (ресурстарды) аныктап, күтүлгөн жыйынтыкка жетишет.

2. 3-5 ЖАШТАГЫ БАЛДАРДЫН КУРАКТЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ.

3-4 жаштагы балдардын жаш өзгөчөлүктөрү (мектепке чейинки курак)	4-5 жаштагы балдардын курактык өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү (орто мектепке чейинки курак)
Үч жаш - бала мектепке чейинки куракка кире баштаган мезгил. Бул учурда баланын физикалык өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрү төмөндөгүдөй: бою 96+ 4,3 см, салмагы 12,5 +1 кг, төшүнүн айланасы 51,7+1,9 см, башынын айланасы 48 см, сүт тиштердин саны 20. Үч жашаар баланын баш сөөгүнүн бөлүгү чоң адамдардын баш сөөгүнүн көлөмүнүн 80% түзөт. 3-4 жаштын босогосунда баланын эң жакшы көргөн сөзү-“Мен өзүм!”. Чоң кишиден өзүн бөлүү жана ошол эле учурда чоң адамдай болуу каалоосу үч жылдык кризистин мүнөздүү карама - каршылыгы. Бул курактагы баланын эмоционалдык өнүгүүсү жакындарына болгон сүйүү, тарбиячыга жакындык жана курчап турган курбуларына кайрымдуу мамиле сыяктуу сезимдердин көрүнүшү менен мүнөздөлөт. Бала эмоционалдуу жооп берүүгө жөндөмдүү - ал башка балага боор ооруй алат. 3-4 жашар балдар кээ бир уруксаттар жана тыюу салуулар менен байланышкан жүрүм-турум эрежелерин үйрөнүшөт (“сен кыла аласың”, “керек”, “сен кыла албайсың”). Бала 3 жашында гендердик репертуарды өздөштүрө баштайт: кыз-аял, бала-эркек. Ал өзүн жынысынын өкүлдөрү менен адекваттуу түрдө тааныштырат, өзүнүн жынысы жөнүндө алгачкы ойлорго ээ жана бул үчүн бир катар негиздер боюнча (кийим, оюндагы артыкчылыктар, чач жасалгасы ж.б.) талашып - тартышат. Бул куракта балдар башка адамдарды жынысы, жашы боюнча айырмалашат; балдарды, чоң кишилерди, улгайган адамдарды чыныгы жашоодо да, сүрөттөрдө да тааный билишет. Өнүгүп келе жаткан үч жаштагы бала өзүн-өзү тейлөө көндүмдөрүн өздөштүрүү жөндөмүнө ээ (иштөө үчүн зарыл шарттарды түзүү): тамактануу, кийинүү, чечинүү, жуунуу, жоолук, тарак, сүлгү колдонуу, табигый муктаждыктарын өз алдынча жөнөтүү. Мектепке чейинки куракта борбордук	4 жаштан 6 жашка чейин баланын физикалык өнүгүү темпи болжолдуу окшош: бир жылдык боюнун өсүүсү орто эсеп менен болжолдоп алганда 5-7 см. түзөт, тулку боюну массасы 1,5-2 кг. 4 жаштагы эркек баланын боюу 100,3 см. болот. Беш жашка келгенде ал болжол менен 7,0 см чоңойот. Төрт жашаар кыздардын орточо бою 99,7 см., бешке чыкканда 106,1 см түзөт. 4 жашында эркек балдардын жана кыздардын денелеринин салмагы 15,9 жана 15,4 кг, ал эми 5 жашында - 17,8 и 17,5 кг. 4-5 жаштагы балдар дагы эле социалдык нормаларды жана жүрүм-турум эрежелерин түшүнүшпөйт, бирок алар өздөрүн кантип алып жүрүү керектиги тууралуу жалпылаштырылган ойлорду иштеп чыгууну башташты, эреже катары, беш жашка чейин балдар салам айтып, коштошот. чондордун эсине салбастан, “рахмат” жана “сураныч” деп, чоң кишинин сөзүн бөлбөнүз, сылык түрдө ага кайрылыңыз. Бул куракта балдар бөлмөнү жуу, кийинүү, жуунуу, тамактануу, тазалоо процесстеринин алгоритмин жакшы өздөштүрүштү. Төрт жашка келгенде, баланын жүрүм - турумундагы жана башкалар менен баарлашуудагы үч жылдык кризис менен байланышкан негизги кыйынчылыктар (өжөрлүк, конфликт ж.б.) акырындап өткөн мезгилге кайтып баратат жана бала изденүүчү объекттер жана нерселер дүйнөсүн, адамдык мамилелер дүйнөсүн активдүү өздөштүрөт. Муну балдар оюнда эң жакшы жасашат. 4-5 жаштагы балдар буюмдар менен иш-аракетти улантышат, бирок азыр бул аракеттердин тышкы ырааттуулугу реалдуулукка дал келет: бала адегенде нанды кесип, анан гана куурчактардын алдына столго коёт (эрте жана эрте мектепке чейинки курактын башталышында эле, иш - аракеттердин ырааттуулугу мындай мааниге ээ

нерв системасынын структурасы жана активдүүлүгү жакшырат. Үч жашка келгенде, бала адатта айлана -чөйрөнүн таасирин анализдөө жана синтездөө үчүн жетишерлик өнүккөн жөндөмгө ээ болот. Бул процесстерде олуттуу роль түз кабылдоого гана эмес, сүйлөөгө да таандык, анын жардамы менен бала кабыл алганды жалпылайт жана тактайт. 3-3,5 жаштагы балада сигналдык системалардын өз ара аракети али жетилген эмес. Аналитикалык байланыштын деңгээли, көнүгүүлөр учурунда балдар кээде педагогдун оозеки оңдоолорун кабыл ала алышпайт. Балага түз жардам көрсөтүү натыйжалуу болот: денесин, колдорун буруп, кыймылдын туура диапазонун ж.б. Бул этапта балдарга түз жана оозеки таасирлерди гармониялуу түрдө айкалыштыруу маанилүү. 3-4 жашында бала жалпы оюнга же үзүрлүү ишке катышуу үчүн курбулары менен баарлашууга тез-тез жана көбүрөөк даярдана баштайт. Бирок, ал дагы эле чоң кишинин колдоосуна жана дем - күчүнө муктаж. Чоңдор жана теңтуштары менен баарлашуунун негизги каражаты - сүйлөө. Таяныч - кыймылдаткыч аппараттардын өзгөчөлүгү. 4 жашаар балдардын жүлүн кыймылы туруксуз болуп, сөөктөрү жана муундары жагымсыз абалдын таасиринен дене форманын өзгөрүшүнө дуушар болушат. Манжалардын муундары кыйшайып калышы ыктымал, (мисалы, эгерде бөбөк жумшак эмес пластилин менен көп ийлеп чаптаса). Туура эмес позалар (ийиндерди бириктирүү, бир ийини ылдый, ар дайым башы жерге салынган болсо) адат болуп калып тулку боюнун сымбаты бузулат. Ал эми бул, өз учурунда, жалпы кандын жүгүрүшүнө жана дем алуусуна тоскоолдук кылат. 3-4 жаштагылардын булчуңунун диаметри 2-2,5 ке чоңойот, булчуң тилкелеринде дифференциация жүрөт. Өзгөчө төрт жаштагы балдарга бардык колдору менен кыймыл жеңил болот (топту тоголотуу, машинаны жүргүзүү), себеби ири моторика майда моторикага караганда алдыда жүрөт. Бирок акырындык менен көркөм ишмердүүлүк процессинде, курулуш жана дидактикалык оюндарда манжалар жана	болгон эмес). Оюнда балдар өз ролдорун таңуулашат, кабыл алынган ролдордун шартын түшүнүшөт. Оюн менен чыныгы мамилелердин бөлүнүшү бар. 4-5 жашында теңтуштар чоң кишиге караганда балага жагымдуу болуп, өзү тең курактуу балдарды артык көрүшөт. 4 жаштан 5 жашка чейин балдар предметтердин жалпы кабыл алынган экспертизасын өздөштүрүүнү улантышат. Беш жашка чейин, балдар, эреже катары, негизги түстөр, геометриялык фигуралар жана чоңдуктардын катышы түшүнүктөрүн жакшы өздөштүрүшөт. Бала өз алдынча курчап турган мейкиндиктеги объекттерди байкап, изилдеп, издей алат. Бул куракта кабылдоо бара - бара мазмундуу, максаттуу жана анализдөөчү болуп калат. Бул куракта баланын демилгеси жана өзүнө көз карандылыгы чоңдор жана теңтуштары менен баарлашууда өнүгөт. Себептик байланыштарды түзүү жөндөмү татаал сүйлөмдөр түрүндө балдардын жоопторунда чагылдырылган. Балдардын чоңдордун урмат-сыйына, дем-күчкө жана мактоого муктаждыгы бар, ошондуктан 5 жаштагы бала чоңдордун нааразычылыгына таарынычтуу жооп берет. Балдардын кеби (речи) ырааттуу жана байланычтуу болуп калат. Көркөм жана өндүрүмдүү иш-аракеттерде балдар музыкалык жана көркөм өнөрдүн, фантастикалык чыгармаларга эмоционалдуу түрдө жооп беришет, мында адамдардын, жаныбарлардын жана жомок каармандарынын ар кандай эмоционалдык абалы образдуу каражаттардын жардамы менен берилет. Мектепке чейинки курактагы балдар сюжеттерди бир кыйла комплекстүү кабыл алып, сүрөттөрдү түшүнө башташат. Беш жаштагы балдар, айрыкча жылдын аягына чейин, сөздөрдү биринчи реакция системасынын тиешелүү башка реакция менен салыштыруу механизми жакшырат, аракеттердин жана тыянактардын көз карандысыздыгы өсөт. Бирок орто мектепке чейинки курактагы баланын нерв процесстери дагы эле идеалдуу эмес. Толкундануу процесси үстөмдүк кылат. Кадимки жашоо шарттары бузулганда, чарчоо менен, бул эмоционалдык реакцияларда, жүрүм-турум эрежелерин сактабоодо көрүнөт. Эмоционалдык, уялчаактык, баланын кыймылдарынын көптүгү анын ичинде толкундануу процесси үстөмдүк
---	--

колдордун кыймылы өркүндөлүнөт. Колдорду өйдө, туурага көтөрүп, туш тарапка ийилүү, ыргалуу, тулку бойдун бир маалда кыймылдашы, өзүнүн жалпы тулку бойуна ээ болууга түрткү болот.

Дем алуу органдары. Балдардын дем алуу жолдору дагы чоңдорго караганда айырмаланып турат. Аба жүргүзүү жолдору (кекиртект, трахея, бронхалар, мурун түтүктөрү) балдардыкы ичке болот. Былжырактуу катмары аябагандай назик тез жаракат алып калат. Бул жагдай дем алуу органдарын сезгенүү оорусуна чалдыктырат. 3-4 жаштагы бала ишенимдүү дем алууга жана аны кыймыл менен дал келтирүүгө жетише албайт. Балдарды мурун менен табыгый жана кармабай дем алууга үйрөтүү маанилүү. Бөбөктөр үчүн демди күч менен чыгаруу көнүгүүлөрү абдан пайдалуу: жеңил кагаздан жасалган буюмдар менен оюндар.

Жүрөк кан тамыр системасы дем алуу органдарына салыштырмалуу өсүп жаткан организмдин керектөөсүнө жакшыраак ыңгайлашкан. Бирок, баланын жүрөгү ылайыктуу жүктөм шартында гана жакшы иштейт. Кан жүгүрүү ылдамдыгы чоң адамдардыкына караганда көбүрөөк болот. Кан басымы орточо 95/58 сымап түтүгүн түзөт.

Дүүлүктүрүүчү концентрацияга өнүккөн жөндөмдүүлүк балдардын окуу материалына кунт коюсун жеңилдетет. Бирок ал пайда болгон багыттоо рефлексин таасиринде, жагдайды өзгөртүүдө жеңил бузулат. Эгерде сабакта түшүндүрүү учурунда эшиктен ызы чууну угулса же кокустан бөлмөгө чоочун бирөө кирсе, балдар заматта көңүлүн бурушат. Педагогдор мындай жагдайда ыкмаларды билиши зарыл, алардын жардамы менен минималдуу убакытты кетирип, балдардын көңүлүн башка окуу тапшырмага бурууга болот.

Козголуу жана камырабоо процесстери мээ катмарына жеңил жайылат.

Сыртынан муну ашыкча кыймылдоо, жаны тынбоо, балдар көп сүйлөшкөнүнө же

кыларын жана жайылуу тенденциясын сактап, нервдин толкунданышына айланышы мүмкүн экенин көрсөтөт. Ошол эле учурда, балдардын нерв процесстерин топтоого багытталган педагогикалык таасирлердин эффективдүүлүгү беш жашка чейин жогорулайт. Ошондуктан бөлмөдө жана күнүмдүк жашоодо баланын айланга болгон реакциясын жакшыртуу зарыл: лидердин алмашуусу менен, дене тарбия сабактарында басуу жана чуркоо; дидактикалык оюндарды жана эрежелери бар оюндарды кеңири колдонуу. Балдарда шарттуу-рефлектордук байланыштар бат эле калыптанат: 2-4 шарттуу кыймылдардын айкалышы менен. Бирок алар дароо эле стабилдүүлүккө ээ болушпайт (15-70 кайталоодон кийин гана) жана дайыма эле күч жагынан айырмаланбайт. Бул оозеки сигналдарда пайда болгон шарттуу рефлексстерге жана татаал байланыш системаларына да тиешелүү.

Андыктан 4-5 жаштагы балдарды жүрүм-турум эрежелерин сактоого үйрөтүү үчүн аларга эмнеге уруксат берилгенин, эмнеге тыюу салынганын жана эмне кылуу керектигин түшүндүрүү жетишсиз, аларды дайыма машыгуу керек. тиешелүү иш -аракеттерди жүргүзүп туруу керек. Бул көндүмдөрдү, жөндөмдөрдү түзгөн татаал байланыш системалары акырындык менен, татаалдыктар менен кайталануучу түрдө бекемделиши маанилүү.

Таяныч - кыймылдаткыч аппаратынын өзгөчөлүгү. Беш жашта баланын омурткасынын көлөмүнүн айкалышы чоң адамдыкына окшош боло баштайт, бирок омурткалардын өсүшү чоң куракка чейин улана берет. Мектепке чейинки баланын скелети ийкемдүү болот, анткени ал сөөккө айлануу процесси бүтө элек. Ошого байланыштуу 4-5 жаштагы балдарга дене тарбия сабагында күчтүү көнүгүүлөр берилбеши керек, дайыма алардын абалынын тууралыгына байкоо жүргүзүү керек. Көпкө сакталган бир абал булчуңдарга күч келтирет жана акырында келбетти бузат. Ошондуктан, өзгөрүлбөс абалды сактоо менен байланышкан сабактарында ар түрдүү формадагы дене тарбия тынымдарын пайдаланышат. Булчуңдар белгилүү ирээтте өнүгүшөт: биринчи ири булчуң топтору,

унчукпай отуруп калышканынан көрсө болот. Көбүнчө жогорку толкундоо байкалат жана ал балдардын тез чарчоосуна алып келет.

Мектепке чейинки куракта борбордук-нерв системасынын ишмердүүлүгү, түзүлүшү өркүндөйт. Үчтөгү балада айлана-чөйрөдөгү таасирлерди талдоо жана синтездөө жөндөмдүүлүгү жеткиликтүү өнүккөн болот. Бул процесстерде маанилүү роль түзмө түз кабыл алууга гана тиешелүү болбостон, кепке дагы тиешелүү, анын жардамы менен бала кабыл алганды тактайт жана жалпылайт.

3-3,5 жаштагы балада сигналдык системалардын өз ара аракеттенүүсү дагы эле жетилген эмес. Анализатор ортосундагы байланыштардын деңгээли төмөнкүдөй, балдар көнүгүү аткарган учурда тарбиячынын кептик оңдоолорун кабыл алышпайт. Балага түзмө түз жардам берүү натыйжалуураак болот: туура кыймылдын амплитудасын көрсөтүү менен, анын денесин, колун буруу ж.б. Ушул баскычта балдарга түзмө түз жана сөздүк таасирлерди гармониялуу айкалыштыруу маанилүү.

андан кийин майда. Ошондуктан жүктөмдүү кескин бөлүштүрүү зарыл, маселен, майда булчуң топтор үчүн.

Карандаш менен сүрөт тартуу үчүн балага чон барак берилбейт, анткени аны чоң бетти толтуруу керектиги чарчатат. Жогорку нерв системасынын ишмер-дуулугунун енуугусу. Физиологиялык жана психикалык процесстердин негизги регулятордук механизми болуп борбордук нерв системасы эсептелинет.

Нерв процесстери - таасирленүү жана чегинүү - балада, чоң адамдай эле, үч негизги касиеттер менен мүнөздөлөт, алар: күч, тең салмактуулук жана кыймылдуулук.

4-5 жашка караганда нерв процесстеринин күчү көбөйөт, алардын кыймылдуулугу көтөрүлөт. Бирок ушул курактын балдары үчүн анализаторлор байланыштарды жана сигналдык системалардын өз ара аракеттенүүсүн өркүндөтүү өзгөчө мүнөздүү. Акырындык менен өзүнүн оюнун сөз менен коштоо өркүндөйт, балдар ар түрдүү ишмердүүлүктө чоң адамдардын көрсөтмөсүн кыйналбай түшүнүшүп калышат. Бул окутуунун ыкмаларынын ар түрдүүлүгүнө мүмкүнчүлүк берет. Ортоңку топто мисалы, тыбыштарды туура айтууну, бул үчүн атайын багытталган кыймылдуу оюндарда жакшыртса болот.

Төрт жашаар балдарда сөздөрдү реалдуу чындык менен салыштыруу механизми жеткиликтүү өнүгө элек. Айланадагыларды кабыл алып жатып, алар көбүнчө чоңдордун сөздөрүнөн багыт алышат. Башкача айтканда, алардын жүрүм - туруму баш ийүү менен мүнөздөлөт.

Беш жашка караганда, өзгөчө жылдын аягында, сөздөрдү биринчи сигналдык системанын дүүлүктүрүүчүсүнө ылайык сөздөрдү салыштыруу механизми өркүндөйт, аракеттердин өз алдынчалыгы, ой корутундуулоо өсөт.

Бирок мектепке чейинки курактын ортоңку топтун баласында нерв процесстери

	мыктылыктан алыс. Таасирленүү процесси көптүк кылат. Күнүмдүк жашоо шартынын бузулушунда, чарчаганда бул жүрүм-турум эрежелери сакталбаган бийик эмоционалдык реакцияларда байкалат. Толкундуу эмоциялар, баланын кыймылынын кептугу анда таасирленуу процесси устемдук кылат жана жайылууга тенденцияны сактоо менен, бийик нервдик таасирленууге етушу мумкун. Ошону менен бирге беш жашта балдарда нервдик процесстердин концентрациясына багытталган натыйжалуу тарбиялык таасирлер күчөтүлөт. Ошондуктан сабакта жана турмушта балдардын реакциясын өркүндөтүү керек: дене тарбия сабактарда басуу жана алып баруучуну алмаштыруу менен чуркоо; дидактикалык оюндарды жана эрежелер менен оюндарды кенен пайдалануу. Балдарда шарттуу - рефлексордук байланыштар тез пайда болот: шарттуу реакциянын бекемделүүсү менен. Бирок туруктуулукка алар ошо замат ээ болбойт (15- 70 жолу айкалыштыруудан кийин гана) ошондо дагы бекемдуулук менен айырмаланып турат. Бул ушул дагы шартуу рефлексстерге карайт, алар сөздүк реакцияга жана татаал байланыш системасынан курулган. Шарттуу тормоздоонун ар кандай түрлөрү салыштырмалуу кыйынчылык менен калып- танат. Ошондуктан, 4-5 жашаар балдарды жүрүм - турум эрежесин сактоого үйрөтүш үчүн түшүндүрүү аздык кылат, эмне жасаса болот, эмнени жасабаш керек, эмне жасаш керектигин аларга түшүндүрүү аз, аларды ылайыктуу иштерге дайыма көнүктүрүү керек. Билгичтиктер, көндүмдөр калыптанган татаал байланыш система акырындык менен кайталануучу татаалдалган материалдардан тереңделиши маанилүү.
3-4 жаштагы балдардын инсандык өнүгүүсү	4-5 жаштагы балдардын инсандык өнүгүүсү

Төрт жашты эки сапаттуу жаңы белги мүнөздөйт. Биринчиси баланын инсанын калыптандыруу менен, экинчиси - анын ишмердүүлүгүн калыптандыруу менен байланыштуу. Жашы чоңойгон сайын бөбөк башка билим менен кошо өзү жөнүндө дагы маалымат чогултат (аты, үйү ж.б. бар экенин биле баштайт). Эки жарым жашында бала күзгүдөн өзүн көрүп тааныйт, ал эми кичине кечирээк сүрөттөн тааныйт. Баланын кебинде «мен» деген ат атооч пайда болгондон баштап (эрте курактын аягында) анын жүрүм - туруму өзгөрө баштайт-өзүм жасайм деген умтулуу пайда болот. Л.И. Божович белгилейт, «Мен системасы» пайда болуу менен баланын психикасында дагы башка, жаңылануулар пайда болот. Алардын ичинен эң мааниүүсү болуп өзүн өзү баалоо жана аны менен байланышкан чоң адамдардын талабына жооп берүү, жакшы болуу эсептелинет. Бир мезгилде иштеген, бирок карама - каршы багытталган тенденциялардын бар болушу: өзүнүн каалоосуна ылайык жана чоң адамдардын талаптарына ылайык жасоо-балада сөзсүз кездеше турган ички конфликтти пайда кылат жана ошону менен бирге анын ички психикалык жашоосун татаалдантаат. 3-4 жаштагы баланын аң-сезим элементтери өзүн айланадагылар менен ар дайым ийгиликтүү карама-каршы кое албагандыгынан көрүнөт. Ошондуктан үч жаштын аягын төрт жаштын башын «кризистик» курак деп аташат, ага туталануу, тежиктик, көңүлүнүн туруксуздугу таандык. Экинчи өзгөчөлүк төмөнкүлөрдөн турат: балдардын оюндагы, сүрөт тартуудагы, конструкциялоодогу аракеттери атайын мүнөзгө ээ болот, ал балдарга конкреттүү образды (сүрөттөө, ийлеп чаптоодо) курулуштарды тургузууда, оюнда белгилүү ролду аткарууга мүмкүнчүлүк берет. Алдын ала ниеттенгендик, аракеттердин негизсиздиги, башкача айтканда аларды белгилүү үлгүгө баш ийдирүү, баланын өнүгүүсү үчүн маанилүү, бирок алар анын төрт жашында гана калыптана баштайт. Ошондуктан ишмердүүлүк туруксуз мүнөзгө ээ. Мисалы, күтүлбөгөн жерден шарт өзгөрүп кетсе, бөбөккө ишмердүүлүктүн максатын оюнда кармап калуу татаал. Балдардын	4-5 жаштагы балдардын инсандыгынын өнүгүүсүнө түрткү берүүдө төмөнкүлөрдү эске алуу керек: Биринчиден, бул жашта буюм дүйнөсүнө жаратуучу мамиленин негизи түптөлөт. Ал максат үчүн бөбөк өз колу менен оюн үчүн же кимдир - бирөөгө белек катары жөнөкөй жасаган буюмдарын пайдаланса болот. Эгерде чоң адамдар системалуу түрдө баланын бир нерсени өзү жасады, ал көптөгөн нерселерди жасай алат жана ар бирөө үчүн тиешелүү ийгилик, таануу атмосферасын түзө алганы жөнүндө белгилесе, анда бала башынан өткөргөн канааттануу ага кийинки ушундай милдеттерди коюуга түртөт. Экинчиден, ушул мезгилде дүйнөгө чыныгы таанып билүүчүлүк мамиле, кызыгуусун жана кызыгуудан билимге керектөө пайда болушу мүмкүн. Таанып билүүчүлүк кызыгуунун кийинки өнүгүүсү үчүн балага жалаң эле жаңы билимди кызыктуу формада бербестен, анын өздүк акыл изденүүсүн жана анын жыйынтыгын максималдуу сыйлоо керек. Беш жашка караган кезде бала түзмө-түз тажрыйбага таянуу менен, ой жүгүртүүгө жөндөмдүү болуп калат. Ушундай билимдерди пайдалануу менен, бала туура эмес корутундууга келиши мүмкүн, логикалык туура эмес жыйынтыктарды алышы мүмкүн. Ушул биринчи өз алдынча интеллектуалдык кадамдарга сыйлабоо көрсөтүлсө, баланын билим тармагына кызыгуусу жана өзүнө ишеними жоголуп калат. Ошондуктан, чоң адамдардын балдар менен өздүк мамилеси жана алардын бири бири менен өз ара мамилелери болуп бардыгына, жада калса баланын туура эмес ойлоруна сый жана олуттуу мамиле эсептелинет. Бул чоң адамдар балдардын бардык туура эмес айтканын, ой жүгүртүүсүн колдошу керектигин билдирбейт. Чоң адамдар балдарды баалабай, алар менен ойлорун өйдөдөн эмес, тең каршы болуу. Бул жерде албетте башка адамдарга баланын жаңы мамилеси болуп бир жагынан, анын өздүк интеллектуалдык изденүүсүндө кылдат жардамчы жана жаңы билимдердин булагы катары чоң адамды урматтоо жана сыйлоо, ал эми экинчи жагынан - анын
--	--

көңүлүнүн бөлүнүүсү сабактарда, оюнда жана жашоодо өтө чоң.

Кенже мектепке чейинки балдар бир оюндун учурунда кээде 12-13 жолу көңүлүн бөлөт. Алдын ала ниеттенгендик, аракеттердин негизсиздиги, аны пландаштыруу билгичтигинин бар болушун божомолдойт.

Бирок бул мектепке чейинки орто жана улуу топ курагына көбүрөөк мүнөздүү. Кенже куракта болсо бала оюндун башталышы үчүн керек материалдарынан 2-3 буюмду тандайт, башкалар тууралуу ойлонбостон; өнөктөш менен өз ара аракеттенишүү жөнүндө ойлонбостон ага жаккан ролду тандайт.

Ошондуктан, оюнду колдош үчүн, анын уланышы үчүн бардык керектүү нерселерди балдардын карамагына тизип коюу керек. Ишмердүүлүктүн туруктуулугуна, натыйжалуулугуна жана сапатуу ишине, балдарга алардын көзүнчө маңыздуу ишмердүүлүктүн мотиви оң таасирин тийгизет.

Кенже мектепке чейинки баланы өзү үчүн, өзүнүн оюну үчүн (ийлеп чаптоо, сүрөт, конструкциялоо) буюм жасоо мотиви кызыктырат. Бала үчүн коомдук пайданын мотиви аз натыйжалуу, бирок ал жакын кишиси үчүн чын пейили менен эмгектенет: тарбия-чысы, апасы, чоң энеси жана жакшы көргөн куурчагы үчүн.

3-4 жаш курагында бала акырындап үй - бүлөнүн айланасынан чыга баштайт. Анын баарлашуусу жагдайдан тышкары болот. Чоң адам балдар үчүн үй - бүлөнүн мүчөсү катары гана эмес, белгилүү коомдук функцияларын алып жүрүүчүсү катары дагы болот. Баланын тиги же бул функцияны аткаруу каалоосу анын реалдуу мүмкүнчүлүгүнө карама каршы келет.

Ушул карама - каршылыктардын чечилиши болуп мектепке чейинки куракта алдыңкы ишмердүүлүк катары оюн ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсү эсептелинет.

Оюндун негизги өзгөчөлүгү болуп анын шарттуулугу эсептелинет: бир аракетти бир буюмдар менен аткаруу алардын башка предметтер менен башка аракеттерге тиешелүүлүгү божомолдонот.

Кенже мектепке чейинки балдардын оюнунун негизги мазмуну болуп оюнчуктар менен буюмдардын орун басарлары менен аракеттенүү эсептелинет. Оюндун улантылышы чоң эмес. Кенже мектепке чейинки балдар бир - эки ролдор жана

курдаштарынын окшош интеллектуалдык изденүүсүнө кызыгуу жана сыйлоо мамилеси болушу керектиги чыгат.

Бул куракта курдаштарынын мамилеси өтө дифференциалдуу мүнөзгө ээ болбойт. Балдар негизинен «жаман», «жакшы» деп бөлүнүшөт жана ушул баа берүүлөр көпчүлүгүндө чоң адамдардан көз каранды. Ошентип, беш жашка караган балдардын көпчүлүгү өзүлөрүнүн курдаштарын жаман балдар деп тарбиячы аларга сын пикир айткандарды эсептейт, алар тамакты жай ичкендер, уктабагандар, ж.б. Топтогу баланын репутациясы, курбуларынын ага жасаган мамилеси жана анын ички өзүн сезүүсү чоңдордун туура эмес аракетинен запкы жеп калышы мүмкүн. Бул үчүн чоң адамдын анын жүрүм-турумдун формалары тууралуу дайыма жактырбоону билдирүүсү жеткиликтүү, бала уюштуруучулук кыйынчылыктарды түзгөнгө карабастан, моралдык жактан нейтралдуу, андан көз каранды эмес, көбүнчө анын физиологиялык өзгөчөлүктөрү менен шартталган.

Балдардын аң-сезиминин өнүгүүсүндө эки абдан маанилүү мүмкүнчүлүктөр ачылат, аларды туура пайдалануудан акыл өнүгүүсүнүн жалпы деңгээли көз каранды. Бир мүмкүнчүлүк беш жашка караган балдар айлана-чөйрөнү таануу жөндөмдүүлүгү өзүлөрү түзмө-түз кездешкенден тышкары болот. Ушул жаштан баштап балдар чоң адамдардын сөзүнөн гана билген жана алар көрбөгөн (жаныбарлар жана машиналар, шаарлар, өлкөлөр жөнүндө) ар түрдүү предметтер жана кубулуштар жөнүндө фактылык билимдерди акырындык менен топтошо алышат.

Балдар ушундай түшүнүктөрдү топтогондо ал жөн гана курчагандар тууралуу билимдердин көлөмүн көбөйтпөгөндүгүн түшүнүү абдан маанилүү. Анда албетте аны менен тааныштырган турмуштун жаңы тармактарына мамилеси пайда болот: дельфиндерге жылуу сезим жана акулага чочулоо мамиле, айлап полярдык түн шарттарында жашаган адамдарга тилектеш болуу жана алардын татаал жаратылыш шарттарында ыңгайлашуу жөндөмдүүлүгүн урматтоо.

Ал эми бул чоң адам жөн гана билимдерин кеңейтпестен, принципалдуу

жөнөкөй, сюжети ачылбаган оюндар менен чектелет. Эреже менен оюндар бул куракта жаңыдан гана калыптана баштайт. Төрт жашаар балдардын өтө көрүнүктүү өзгөчөлүгү болуп алардын өз алдынчалыкка умтулуусу эсептелинет. Балдарда максат коюу жөндөмдүүлүгү, алдын ала өзүнө кандайдыр бир каалаган жыйынтыктарды көрө билип жана ага жетүү багытына активдүү аракеттенүү бар болот. Бирок жыйынтыктарга жетишүү боюнча балдардын бардык аракеттери канаттанууну алып келиши керек. Кичинекей бөбөктүн алдына койгон көптөгөн максаттарынын канааттануусу биринчи кезекте анын жетишкендиктерин чоң адамдар тарабынан кубаттоо жана көрө билүү жөндөмүндө жатат. Чоң адамдар тарабынан колдоо жана кубаттоо балдарда өзүнүн компетенттүүлүгүн, өзү жөнүндө билгич жана кудуреттуу катары кубанычты сезүүсүн пайда кылат.	түрдө балада эмоционалдык пикирди:тилектеш болуу жана кыжырдануу, урматтоо жана кызыгуу чакырган буюмдардын жана окуялардын айланасын кеңейтип жатат. Бала тарабынан алыскы жана ага өзүнө тааныш эмес жаныбарлар же окуяларды башынан өткөрүүсү, мамилеси жана сезимдери өзүнүн маңызында арам оюу жок, ушул учурдагы эгоисттик каалоолор же умтулуулар менен байланыштуу эмес. Ушуну менен чоң адамдар баланы, келечектеги дүйнөнүн атуулун калыптандырууга биринчи кадамдарды жасоо менен, тар жана эгоисттик кызыгуунун чегинен чыгарышат. 4-5 жаштагы балдар өз алдынчалуулукка умтулушат, бирок жол болбоочулуктар алардын үмүтүн үзөт. Ийгиликсиз аракеттер топтолуу менен, ишенимсиздикти жаратат. Ал эми эрктүүлүк бала өзү жасоону ойлонгон иштин же чоң адамдын тапшырмасынын ийгиликтүүлүгү менен гана колдонот. Орто мектепке чейинки курактагы балдардын оюн ишмердүүлүгүндө ролдук өз ара аракеттешүү пайда болот. Алар мектепке чейинки жаштагы балдар өзүн кабыл алган ролдон алыстата баштаганын көрсөтөт. Оюн процессинде ролдор алмашышы мүмкүн. Оюндук кыймылдар алардын өзү үчүн эмес, оюндун мааниси үчүн аткарыла башталат. Балдардын реалдуу жана оюндук өз ара аракеттешүүсүнүн бөлүнүшү жүрөт.
3-4 жаштагы балдардын психикалык процесстеринин өнүгүшү.	4-5 жаштагы балдардын психикалык процесстеринин өнүгүшү.
Мектепке чейинки балалык курак - бул интенсивдүү психикалык өнүгүү жана буга чейин жок болгон, жаңы психикалык өзгөчөлүктөрүнүн пайда болуу жылдары. Бул курактагы баланын алдынкы муктаждыгы болуп баарлашууга, сыйлоого, баланын өз алдынчалыгын таануу муктаждыгы эсептелинет. Негизги ишмердүүлүк - оюн. Ушул кезде манипулятивдик оюндан ролдук оюндарга өтүүсү башталат. Үч жаш - баланын жашоосунда өтө маанилүү этап. Дал ушул 3-4 жашында болочок инсандын пайдубалы калыптанат, баланын физикалык, психикалык жана адеп-ахлактык өнүгүүсүнүн “пайдубалы” түптөлөт. Баланын инсандыгын ийгиликтүү калыптандыруу үчүн ата -энелер аны туура жетектеши керек. Бирок бул куракта мамиле	Психикалык таанып билүү процесстерине төмөнкүлөр кирет: кабыл алуу, көңүл буруу, элестетүү, эске тутуу, ой жүгүртүү жана сүйлөө (речь). Кабыл алуу - бул сезүү органдарына түздөн -түз таасир этүүчү тышкы материалдык нерсенин бирдиктүү чагылышы, анализатордун жардамы менен айлана-чөйрөнү кабыл алуу (мисалы: көрүү менен алманын түсүн, формасын, өлчөмүн, ал эми даам таттуу анализатору аркылуу кычкыл же таттуу экенин, жыт сезүү менен: жыттуу, жагымсыз ж.б.). Көңүл буруу - бул кандайдыр бир иш үчүн зарыл шарт. Көңүл буруу эрктүү жана эрксиз болот. Эрктүү көңүл буруу менен бала өзүнө максат коёт: аракеттер аркылуу белгилүү бир нерсеге жетүү үчүн көңүлүн

“бойго жеткен - наристе” катары эмес, досу сыяктуу тең укукта өнүгүшү керек. Үч жашар баланын жүрүм-турумун көзөмөлдөө дагы эле кыйын. Өзүн-өзү сыйлоонун калыптанышы башталат, бул жерде алдыңкы орун чоң кишиге таандык. Чоңдордун баланын позитивдүү өзүн өнүктүрүүгө салым кошушу абдан маанилүү. Бул ага жаман иш кылса дагы, ал жакшы деген ойду берет. Мындай иш - аракеттерди инсандыктан ажыратуу керек жана бара -бара инсан оң жакка калыптанат.

Бала 3-4 жашында өзүнүн ким экенин жана эмне экенин так түшүнө баштайт. Үч жашка үч жаштагы кризис мүнөздүү, анткени наристенин ички дүйнөсү карама - каршылыктарга толгон. Ал мурда болуп көрбөгөндөй көз карандысыз болууга умтулат, бирок ошол эле учурда чоңдордун жардамысыз бул ишти чече албайт. Бала чоң кишинин талаптарына карата сабырсыздыкты жана негативизмди көрсөтөт, ошол эле учурда ал өзүнүн талаптарын талап кылууга аракет кылат. Бул учурда балага көбүрөөк көз карандысыздыкты берүү керек, бирок анын мүмкүнчүлүктөрү дагы деле жок экенин унутпаңыз. Баланын “Мен өзүм” деген умтулуусун колдогула, анын туура эмес жана акылсыз аракеттерин сындабагыла, бул көз карандысыз болуу каалоосун түбөлүккө жокко чыгарышы мүмкүн. Балага анын ийгиликтерин жана жетишкендиктерин көрүүгө жардам бериңиз, аны бактылуу болууга үйрөтүңүз.

Бардык психикалык процесстердин андан ары өнүгүшү ишке ашат.

Эске тутуу эрксиз бойдон калууда. 3-4 жаштагы бала аны 10-15 мүнөт кармай алат, бирок эгерде бала кызыккан иш ага кызыкдар болсо, ал ага көбүрөөк убакыт бөлө алат. Эрте мектепке чейинки курактагы эс тутуму да эрксиз. Бала эмоционалдуу боёкко ээ болгон нерсени гана эстейт, оң жана терс учурлар.

Балдардын жашоосунун төртүнчү жылынын башында **ой жүгүртүү** визуалдык эффективдүү бойдон кала берет, бирок төрт жашка келгенде визуалдык-фигуративдүү ой жүгүртүү калыптана баштайт. Бала буга чейин анализдеп, түстөрдү, формаларды, өлчөмдөрдү салыштырып, объектилердин ортосундагы айырмачылыктарды таап, эң жөнөкөй жыйынтык чыгарууга аракет кылып баштайт.

Балдардын **кеби (речи)** активдүү өнүгүүнү улантууда. Үч жашар ымыркай фразалар жана

бураат.

Элестетүү - эч качан сезилбеген сүрөттөлүштөрдү жана жагдайларды түзүүдөн турган психикалык процесс.

Эске тутуу - бул адамдын мурда кабылдаган, башынан өткөргөн, ойлогон, жасаган нерселерин басып чыгаруу, сактоо, таануу жана кайра кайталоо. Бул психикалык жашоонун негизи, биздин аң -сезимибиздин негизи. Тажрыйба топтоо, аны сактоо жана колдонуу эс тутумунун активдүүлүгүнүн натыйжасы.

Эске тутуунун узак мөөнөттүү (адамдын өмүр бою эсинде сакталган сөздөрдүн, маалыматтардын, түшүнүктөрдүн, сүрөттөрдүн белгилүү бир запасы) жана кыска мөөнөттүү (биз кыска убакытка сактай турган маалымат: тамак-аш сатып алуу ж.б).

Эске тутуунун көрүү, угуу, жыт сезүүгө бөлүүгө болот. Адам кайсы маалыматты эстегенине жараша, вербалдык, образдуу, кыймылдаткыч эс тутумун ж.б.

Ой жүгүртүү - бул тышкы дүйнөнүн жана анын мыйзамдарынын жалпыланган, ортомчу, абстрактуу чагылышы. Ой жүгүртүүнүн физиологиялык негизин мээ кыртышынын аналитикалык жана синтетикалык активдүүлүгү түзөт.

Ой жүгүртүүнүн оперативдүү компоненттери психикалык операциялар - анализ, синтез, салыштыруу, абстракция, жалпылоо, классификация.

Ой жүгүртүүнүн үч түрү бар:

- визуалдык жана эффективдүү (объекттерди башкаруу менен үйрөнүлөт);

- визуалдык-фигуративдүү (предметтердин, кубулуштардын өкүлчүлүктөрүнүн жардамы менен таанылган);

- вербалдык-логикалык (түшүнүктөрдүн, сөздөрдүн, ой жүгүртүүнүн жардамы менен үйрөнүлөт).

Бул куракта балдардын эс тутуму жогорулайт. Балдар предметтердин 7-8 аталышын жатташат. Ыктыярдуу көңүл бурула баштайт: балдар жаттоо үчүн тапшырманы кабыл ала алышат, чоңдордун көрсөтмөлөрүн эстешет, ыр үйрөнө алышат ж.б.

Фигуративдүү ой жүгүртүү өнүгөт. Балдар жөнөкөй маселелерди чечүү үчүн жөнөкөй схемаланган сүрөттөрдү колдонушат.

сүйлөмдөр менен сүйлөй алат, каалоолорун, ойлорун жана сезимдерин сөз менен айта алат. Үч жашында ымыркай өзүнүн атын жана жашын айта алгыдай болушу керек. Бала кыска окуяларды сүрөттөрсүз кабыл алат. Улам ар кандай сөздөрдүн маанисине кызыгат, баланын сөз байлыгы өнүгөт.

Төрт жашка келгенде баланын теңтуштары менен баарлашууга болгон муктаждыгы чоң болот. Бул куракта бала буга чейин жөн эле сүйлөшө алат, жөнөкөй окуялар жөнүндө сүйлөй алат, кыска тексттерди кайра айта алат.

Элестетүү өнүгө баштайт. Бала жетишпеген нерсени алмаштыруучу нерселерге алмаштыра алат, мисалы, кашыкты таякка, табакты кумурага алмаштырса болот.

Сөз өстүрүү.

3-4 жаштагы бала чоң кишинин сөзүн түшүнүшү керек. Бала 3-4 жашында атоочторду жана башка сөз мүчөлөрүн туура колдонууну үйрөнөт: ичинде, боюнча, үчүн, астында, үстүндө, жөнүндө, ортосунда;

Объектилердин бөлүктөрүн айырмалоо жана атоо: үйдүн жанындагы эшик, терезе, чатыр; машинанын кабинасы, кузову, дөңгөлөктөрү, эшиктери, рулу бар;

Бир нече кичинекей ырларды, жомоктордун каармандарын жатка билүү, кыска жомокторду кайра айтууну үйрөнүү, 3-4 сүйлөмдөн турган сүрөттүн негизинде аңгеме түзүүнү үйрөнүү. Балдарга өзүнүн кебинде жалпы сүйлөмдөрдү колдонууну үйрөтүнүз. Бала чоңдорго сылык түрдө кайрылууга тийиш: кирүү, берүү, алуу, ошондой эле сылык сөздөрдү колдонуу: салам, рахмат, сураныч;

Балдардын сөз байлыгы 1500 сөздөн кем болбоосу керек.

Сиз 3-4 жаштагы балдардын кебин өнүктүрүүдө сөз өстүрүү сабагынын план-конспектилерин колдонсоңуз болот.

Айлана-чөйрө.

3-4 жашында балдар:

- жапайы жана үй жаныбарларын ажырата билиши керек, алардын балдарын атаганды, кайда жашаарын, эмне менен тамактанаарын билиши керек;
- канаттуулар, балыктар, курт – кумурскалар жөнүндө баштапкы билимге ээ болуусу, алардын бир нече өкүлдөрүн билүүсү жана атоосу керек;
- жыл мезгилдеринин аталыштарын, алардын ырааттуулугун жана белгилерин

Мектепке чейинки балдар схемага ылайык кура алышат, лабиринт оюндарын чече алышат.

Балдардын фантазиясы өнүгүүнү улантууда. Анын оригиналдуулук жана өз алдынча сыяктуу жөндөмдөрү калыптанууда. Балдар берилген тема боюнча чакан аңгеме чыгара алышат.

Орто мектепке чейинки курактын аягында балдардын кабыл алуусу жакшырат. Алар тигил же бул объект окшогон формага ат бере алышат. Алар татаал объектилердеги жөнөкөй фигураларды бөлүп алып, жөнөкөй фигуралардан татаал объектилерди кайра жарата алышат. Балдар сенсордук критерийлер боюнча объектилердин топторун иреттей алышат - өлчөмү, түсү; бийиктиги, узундугу жана кыска, жапыз сыяктуу параметрлерди бөлүп көрсөтө алышат.

Көңүлдүн туруктуулугу жогорулайт. Концентрацияланган иш бала үчүн 15-20 мүнөткө жеткиликтүү. Ал кандайдыр бир иш-аракеттерди аткарууда эсинде сактай алат, жөнөкөй шарт.

Орто мектепке чейинки курактагы (4-5 жаш) балдардын өнүгүүсү психикалык процесстердин кокусунан, алдын ала ойлонушунан, максаттуулугунун жогорулашы менен мүнөздөлөт, бул эрктин кабыл алуу, эс тутуу, көңүл буруу процесстерине катышуусунун өсүшүн көрсөтөт.

Кабыл алуу. Бул курактагы бала буюмдардын касиеттерин активдүү таанып билүү ыкмаларын өздөштүрө баштайт: ченөө, беттештирүү жолу менен, предметтерди бири бирине коюу аркылуу салыштыруу ж.б. Таанып билүү процессинде бала айлана – чөйрөнүн ар түрдүү касиеттери менен таанышат: түсү, формасы, предметтердин көлөмү, убакыттын, мейкиндиктин мүнөздөмөлөрү, даамы, жыты, сапаты. Балдар алардын көрүнүшүн кабыл алууга, түстөрүн жана өзгөчөлүктөрүн айырмалоого үйрөнөт, аларды табуунун ыкмаларын үйрөнүшөт, аталыштарын эстеп калышат.

Ушул мезгилде негизги геометриялык фигуралар тууралуу (квадрат, тегерек, тоголок, сүйрү, үч бурчтук, тик бурчтук, көп бурчтук), спектрдин жети түсү, көлөмдүн өлчөмдөрү жөнүндө (узундугу, жоондугу, бийиктиги, калыңдыгы), мейкиндик жөнүндө

билүү;

- мөмө -жемиштерди, жашылчаларды, козу карындарды, мөмөлөрдү айырмалаңыз, алардын белгилери жөнүндө алар жөнүндө элементардык идеяларга ээ болуңуз, кайда эмне өсүп жатканын билиңиз;

- аптанын күндөрүнүн аталыштарын жана күндүн убактысын үйрөтүңүз: эртең менен, күндүз, кечинде, түн жана аларды аныктай билүүнү;

- бала фамилиясын, атын, ошондой эле үй-бүлө мүчөлөрүнүн фамилияларын жана өзү жашаган конуштун атын билиши керек;

- бала кээ бир кесиптер жөнүндө түшүнүккө ээ болушу керек: дарыгер, мугалим, ашпозчу, айдоочу;

- адамдын жана жаныбарлардын дене мүчөлөрүнүн аттарын билүү жана көрсөтө билүү;

- жаратылышка аяр мамиле кылуу жөнүндө түшүнүккө ээ болуңуз (бутактарды сындыра албайсыз, гүлзарларды аралай албайсыз, таштанды ыргыта албайсыз, жаныбарларды таарынта албайсыз);

- коопсуздук эрежелерин билүү (чоңдорсуз

алыс кетүүгө, чоңдорсуз жолго чыгууга, ысык нерселерге тийүүгө, дары-дармектерди ичүүгө болбойт);

- чоңдорго бөлмөнү тазалыкка, тартипке келтирүүгө жардам берүүнү үйрөтүү керек.

Эске тутуу жана көңүл буруу.

Үч-төрт жаштагы баланын предметтерге болгон көңүл буруусу 10-15 мүнөт болушу керек:

- окшош сүрөттөрдүн айырмасын табуу;
- бир нече сөздөрдү, кыймылдарды, ритмдерди жаттап, кайра кайталоо;
- кыска жомокту, мультфильмди жатка айта алуу;
- учурдагы жана өткөн күндөгү окуяларды кайталоо.

Эс тутумду жана көңүл бурууну өнүктүрүү үчүн “Кайтала” өндүү оюндар эффективдүү жардам берет.

Логикалык ой жүгүртүү.

- 3-4 жашында бала объектилерди түсүнө, өлчөмүнө, формасына жараша топторго бириктирүү жөндөмүнө ээ болушу керек;

- предметтерди логикалык жуптарга бириктире билүү (жип-ийне, щетка-боок);

- предметтердин тобунда ашыкча (алма,

(алыс, жакын, терең, тайыз, бул жерде, тигил жерде, өйдөдө, ылдыйда); убакыт жөнүндө (эртең менен, күндүз, кеч, түн, жыл мезгилдери, саат, мүнөт) предметтердин жана кубулуштардын өзгөчө касиеттери тууралуу (үн, даам, жыт, температура, тышынын сапаты) түшүнүктөрү калыптанат.

Көңүл буруу. Көңүл буруунун туруктуулугу өсө баштайт. Бала үчүн 15- 20 мүнөт ичинде бир ишмердүүлүк менен кунт коюп алектене баштайт. Кандайдыр бир аракеттерди аткарууда ал татаал эмес шартты эсине сактоого жөндөмдүү. Мектепке чейинки бала өзүнүн көңүл буруусун башкарууга өз алдынча үйрөнүшү үчүн, аны көбүрөөк пикирлерин угуза айтып ойлонуусун сурануу керек.

Эске тутуу. Бул куракта адегенде эрктүү эстөө, андан соң атайын эске тутуу процесстери өнүгө баштайт. Бир нерсени эстеп калууну чечип бала бул үчүн эми керектүү аракеттерди пайдалана баштайт, мисалы, кайталоо. Беш жаштын аягында материалдарды эстеп калуу максатында аны жөнөкөй системалоого өз алдынча аракет жасоо пайда боло баштайт. Эгерде балага ушул аракеттердин мотивациясы ага эмоционалдуу жакын жана ачык болсо, өз алдынча эстеп калуу жеңилдейт (мисалы, оюн үчүн кайсы оюнчуктар керек, «апага белекке» ырды жаттоо ж.б.у.с.)

Бала чоң адамдын жардамы менен эмнени жаттаса, түшүнүшү абдан маанилүү. Түшүнгөн материал, аны эстеп калуу керек деген максат койбогон учурда дагы эсте калат. Эгер материал өзүнүн ритмикасы менен же санагырлар сыяктуу, оюнга чермелүү менен балага тартылса, аны ишке ашыруу үчүн керектүү болуп калган учурда түшүнүксүз элементтер жеңил эсте калат. Эстин келемү бара бара көбөйөт жана беш жаштагы бала эмнени эстеп калса, ошону так айтып берет. Мисалы, жомокту кайра айтып берип жатып, ал негизги окуяларды гана эмес, анчалык мааниси зор эмес окуяларды, автордун жана кыйыр сөздү так айтып бергенге аракет кылат. Балдар 7-8 буюмдардын аталыштарын эстеп калышат. Ушул кезде өз алдынча эске тутуу түзүлө баштайт: балдар эстеп калууга милдетти кабыл алууга жөндөмдүү, чоң адамдардын суранычтарын эстешет, чоң эмес ырды

алмурут, апельсин, бадыраң) таба билүү;

- окуялардын ыраатын аныктоону үйрөтүү

(үрөн-бүчүр-гүл);

- 4-6 бөлүккө кесилген сүрөттү бириктирүү.

Кээ бир сөз оюндары логикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө колдонсо ылайыктуу.

Колдун майда моторикасын өнүктүрүү.

■ 3-4 жашында бала колуна карандашты, щетканы туура кармашы керек;

■ жөнөкөй, жеңил чиймелерди сызууну үйрөтүү;

■ чек арадан чыкпастан, ар кандай багытта чиймени көлөкөгө түшүрүүнү үйрөтүү;

■ кайчы менен аракеттерди үйрөтүү, аны туура кармоо, түз сызык менен кесүү, белгиленген контур боюнча кесүү;

■ жөнөкөй аппликацияны аткарууну үйрөтүү, даяр бөлүктөргө клей сүйкөп, белгиленген жерге жабыштыруу;

■ пластилинден шариктерди жана колбаса скульптурасын жасоону үйрөтүү, аларды бири - бири менен байланыштыруу;

Баланын колунун майда моторикасын оюндар аркылуу өнүктүрүү сунушталат.

жаттай алышат ж.б.

Ой жүгүртүү. Образдык ой жүгүртүүсү өнүгө баштайт. Татаал эмес маселелерди чечүү үчүн балдар жөнөкөй схемалары менен сүрөттөрдү пайдаланууга жөндөмдүү. Схема боюнча кура алышат, лабиринттик маселелерди чече алышат.

Ушул курактын балдары үчүн белгилүү Ж. Пиаженин феномендери өзгөчө мүнөздүү: санын, көлөмүн жана чоңдукту сактоо. Мисалы, эгер балага кагаздан жасалган 3 кара тегерек жана 7 ак тегерек берип: «Кайсы тегеректер көп - каралар же актарбы?» - деген суроо берсе, көпчүлүгү актар көп деп жооп беришет. Бирок, эгер: «Кайсылар көп - актар же кагаздан жасалгандарбы?» - деп сураса, жооп ошондой эле болот - ак көп. Ой жүгүртүү жалпысынан жана аны түзгөн көбүрөөк жөнөкөй процесстерди (анализ, синтез, салыштыруу, топтоштуруу), баланын ишмердүүлүгүнүн жалпы мазмунунан, анын жашоо жана тарбия шарттынан үзүп караганга болбойт.

Маселелерди чечүү көрсөтмөлүү-аракеттик, көрсөтмөлүү-образдык жана сөздүк пландарда жүрүшү мүмкүн.

4-5 жаш курактагы балдарда көрсөтмөлүү-образдык ой жүгүртүү үстөмдүк кылат, ошондуктан педагогдун эң башкы милдети - ар түрдүү конкреттүү түшүнүктөрдү калыптандыруу. Бирок, адамдын ой жүгүртүүсү - бул жалпылоого жөндөмдүүлүк дагы, ошондуктан балдарды жалпылоого үйрөтүү керектигин унутпоо керек. Ушул курактагы бала объекттерди бир эле мезгилде эки белги боюнча талдоого жөндөмдүү: өң-түсү жана формасы, өң-түсү жана материалы. Ал буюмдарды өң-түсү, формасы, көлөмү, даамы, жыты жана башка касиеттери боюнча алардын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын табуу менен салыштыра алат. 5 жашында бала төрт бөлүктөн турган сүрөттү үлгүгө таянбай, 6 бөлүктөн турган сүрөттү үлгүгө таянуу менен чогулта алат. Төмөнкү категорияларга тиешеси бар түшүнүктөрдү жалпылай алат: мөмө-жемиштер, жер-жемиштер, кийим - кече, бут кийим, эмеректер, идиш-аяк, унаа.

Элестетүү. Элестетүүнүн өнүгүүсүн улантат. Оригиналдуулук жана ойуна келгендүүлүк сыяктуу өзгөчөлүктөр калыптана баштайт. Балдар өз алдынча

	берилген тема боюнча чоң эмес жомокту ойлоп чыгарышы мүмкүн.
--	--

3. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН МАМИЛЕ.

Программа баланын табигый өнүгүүсүнүн баалуулугун, анын инсан катары калыптанышын түшүнүүгө мүмкүндүк берген баланын өнүгүүсүнө багытталган ыкманы колдонот. Педагогикада бул ыкма адатта адамга же балага багытталган деп аталат, мында педагог / китепканачы балага багытталган мамиленин төмөнкү жоболорунун маанилүүлүгүн түшүнүшү керек:

- ар бир бала жекечеленген жана өнүгүүсү өзүнүн чегинде болот;
- ар бир жаш курактын өзгөчөлүктөрү болот, аларды эстен чыгарбай, бардык балдардын өнүгүү закон ченемдүү этаптарын эске алуу керек;
- когнитивдүү, эмоционалдуу жана эстетикалык өнүгүүгө, балдар социалдык карым-катнаш түзүүгө муктаж болот;
- балдар оюн учурунда айлана-чөйрө жөнүндө маалыматты өздөштүрүп, активдүү билим алат.

Педагог / китепканачы, балдарды оюндардын жана сабактардын жүрүшүндө байкап, жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, топтук жана жеке иш- чараларды пландап, балдардын кызыкчылыктарына жана муктаждыктарына жооп берген чөйрөнү уюштурат. Педагог / китепканачы ар бир баланын идеяларын баалап, аларды өз көйгөйлөрүн чечүүгө үндөп, балдарды жооп издөөгө изилдөө суроолорун берип, бири -бирине урматтоо мамилесин сактоону көзөмөлдөйт. Ошентип, педагог / китепканачы ар бир баланын жеке өнүгүүсүнө салым кошкон жардамчы болуп калат. Ал эч качан бардыгын билүү позициясын кармабайт, жүрүм -турум эрежелерин айтат жана авторитеттүү түрдө өнүгүү процессин башкарат. Бул ыкма Жан Пиаженин, Эрик Эриксондун жана Лев Выготскийдин идеяларына негизделген, алардын айтымдарында балдардын билим алуу жараянын түзүүгө, башталуу чекитти балдардын өзүлөрүнөн изденүү сунушталат.

4. ОКУТУУНУН ӨНҮКТҮРҮҮЧҮ ЧӨЙРӨСҮ.

«Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо» Мамлекеттик билим берүү стандартында (9-бапта) өнүктүрүүчү чөйрө жөнүндө аныктама берилген «оюн жана жекече ишмердүүлүк жараянында ден соолугунун сакталышына, коопсуздугуна жана жалпы өнүгүүсүнө жардамдашкан кырдалдуу шарты уюштурат». Программа берилген аныктамага жана «Кадам сайын кадам» программасына таянат. Түзүлгөн чөйрөнүн балага субъективдуу мааниси бар, алардын керектөөсүнн, кызыкчылыгын эске алып, ар бир бала өзүн ишке ашыруусуна жардамдашканды көздөйт. Тактап айтканда, чөйрөдө бала өз тандоосун жасай ала тургандай түзүлүүсү шарт дегенди билдирет. Бөлмө бир нече борборго бөлүнүшү керек, алардын ар биринде изилдөө жана оюн, эксперимент жана байкоо жүргүзүү, башка балдар жана чоңдор менен өз ара аракеттенүү үчүн жетиштүү көлөмдөгү материалдар камтылуусу керек. Балдар ал чөйрөдө ойной алышат, китептерди окуйт жана талкуулайт, курулуш материалдары менен курат, таза абада эксперимент жасай алат, андыктан өнүктүрүүчү чөйрө өсүп келе жаткан балдар үчүн чөйрөнүн баалуу компоненти катары каралышы керек.

Биз жергиликтүү коомдук ресурстарын унутпашыбыз керек, андыктан балдарды изилдөөгө, көз карандысыз болууга үйрөнүүгө үндөгөн мектепке, музейге, паркка, фермага экскурсияларды уюштуруу, кинотеатрларга баруу, жаратылышка чыгуу ж.б. , алардын өнүгүшүнө салым кошот жана дагы аларда жамааттык сезимди тарбиялайт.

Адамды тарбиялоодо жана өнүктүрүүдө айлана-чөйрөнүн маанисин белгилүү окумуштуулар, философтор, педагогдор, психологдор: К.Д.Ушинский, Л.Н. Толстой, Н.Н. Пирогов, П.Ф. Лесгафт, М.Монтессори, Ж.Пиаже, Л.С.Выготский ж.б. белгилеп өтүшкөн. Педагогиканын кээ бир өкүлдөрү айлана -чөйрөнүн өзүн тарбиялоо менен аныкташып, борбордук түшүнүккө айландырышкан. "Тарбиялоону тарбиячы өзү эмес, чөйрө тарбиялайт", - деп жазган А.С.Макаренко. Билим берүү (өнүктүрүү) чөйрөсүнүн эң толук сүрөттөлүшүн окумуштуу, п.и.д., Кыргыз билим берүү академиясынын профессору Л.П. Кибардина "ар бир бала өнүгүү жана өзүн-өзү ишке ашыруу үчүн билим берүү чөйрөсүнө муктаж, анын ичинде төмөнкүлөр болуусу керек деп эсептеген:

- ар кандай мазмундагы, типтеги жана формадагы окуу материалын уюштуруу жана колдонуу;

- балага билим берүү тапшырмаларын аткаруунун ыкмаларын тандоо эркиндигин берүү (өз иш -аракеттеринде ката кетирүүдөн коркуудан улам эмоционалдык стресстен арылганда);

- балдардын чыгармачылыгын өркүндөтүү максатында топтук жана жеке сабактардын салттуу эмес формаларын колдонуу;

- өз алдынча жана коллективдик иш -аракеттерде чыгармачылык үчүн шарттарды түзүү;

- изилдөөлөрдү симуляциялоочу жекече окутуу программаларын иштеп чыгуу жана колдонуу (изилдөөчүлүк ой жүгүртүү);

- сабактарды диалогго, имитациялоочу ролдук оюндарга, баарлашууга негизделген чакан топтордо уюштуруу.

Бул мүнөздөмө окутуунун өнүктүрүүчү чөйрөсүн түзүүдө тарбиячылардын көңүлүн буруу керек болгон негизги компоненттерди бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Физикалык чөйрө. Физикалык чөйрө - бул балдарды өнүктүрүүчү лаборатория. Бул бөлмө өнүгүү жана үйрөнүү үчүн ыңгайлуу жана коопсуз шарттарды түзө тургандай пландаштырылышы абдан маанилүү.

Окуу материалдары. Материалдар педагогдун ишинин эң маанилүү куралы болуп саналат. Сабакка даярданып жатканда, балдарга кайсы китептер берилерин, балага ар түрдүүлүктү жана тандоону камсыз кылуу үчүн кандай окуу жабдуулары керек экенин дыкаттык менен ойлонуш керек.

Сабактардын жүгүртмөсү (расписание) ийкемдүү болушу керек. Татаал түзүлгөн жүгүртмө практика жүзүндө балдарга багытталган билим алууга жол бербейт.

Коомчулук. Педагогдун / китепканачынын милдети - балдарга чогуу үйрөнүүгө жардам берүү. Бул окуу планынын бир бөлүгү болушу керек. Жекече, жупта, чакан топтордо иштөө мүмкүнчүлүгү балдарга кызматташуу деген эмне экенин жана ар ким көйгөйлөрдү кантип чогуу чече аларын билүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Көрсөтмөлүү-маалымат чөйрөсү. Көрсөтмөлүү- маалымат чөйрөсү эки тилде белгилүү маалыматты алып жүргөн объектилердин жардамы менен түзүлгөн. Тиричилик буюмдары, кийимдер же аларды чагылдырган сүрөттөр. Балдарды чыныгы объект менен тааныштыруу жана анын өзгөчөлүктөрүн изилдөөнү уюштуруу артык. Предметтик иш -аракет уюштуруу маанилүү, бул нерсенин образы менен кароо жана иштөө маанилүү, андан кийин негизги сөздөрдүн жардамы менен элестете баштайт, анын өзгөчөлүктөрүн өзгөртөт, ар кандай кырдаалдарда колдонууга жана сүрөттөөгө аракет кылат. Мисалы, педагогдор / китепканачылар балдарды улуттук баш кийимдер менен тааныштырышат. Аларды карап көрүүгө, тийүүгө гана эмес, балдар дагы жакшы көрчү нерселердин бири ал баш кийимди кийгизип көрүүгө болот. Аялдардын улуттук кийими бар сүрөттү башка тилде чагылдырган плакаттарды колдонсоңуз болот, костюмдун элементтеринин кыргызча аталыштары колдонулат (элечек, белдемчи) жана башкалар. Сиз карточкаларды колдоно аласыз. Аларды өз алдынча же балдар менен чогуу жасаса да болот. Мындай карточкаларды бөлмөгө, коридордо жана балдар убактысын өткөрүүчү оюн аянтчасында, китепканаларда жана социалдык объектилерде койсо болот.

Окутуунун өнүктүрүүчү чөйрөсү канчалык бай болсо, балдар курбу -курдаштары менен баарлашуусун, ар бир баланын жеке мүмкүнчүлүктөрүн ачуу, аларга таянуу, аныкталган кызыкчылыктарды, үй -бүлөдө топтогон жана аны курчап турган дүйнө менен чыныгы өз ара аракеттенүү анын жеке тажрыйбасынын көп түрдүүлүгүн эске алуу оңой болот.

Китептер борбору ошол эле учурда сабаттуулуктун борбору, китеп басып чыгаруунун жана драматургиянын борбору боло алат. Бул абдан маанилүү, анткени жаш курагы боюнча аныкталган мүмкүнчүлүктөрдөн тышкары, балдардын жеке кызыкчылыктары, мүмкүнчүлүктөрү жана муктаждыктары, ошондой эле баланын өнүгүү зонасына көңүл буруунун реалдуу мүмкүнчүлүгү бар.

Табигый илимдер борбору.

Таштар, деңиз кабыгы же башка табигый каражаттар, магниттер, лупалар, таразалар, түстүү иллюстрацияланган илимий китептер жана балдар үчүн журналдар, өсүмдүктөр.

Көркөм өнөр борбору.

Боектор жана щеткалар, пластилин, боекторду аралаштыруу палитрасы, эски журналдар, откриткалар, кагаз, жазуу жана боёк жабдуулары, стол.

Математика борбору.

Саноочу идиштер (пластикалык оюнчуктар, стандарттык кубиктер, дюймдук кубиктер же башка ушул сыяктуу үй же өнөр жай өндүрүшү үчүн эсептөө каражаттары), табышмактар, чырактар, домино, сызгычтар, таразалар же башка өлчөө каражаттары, оюндар (үйдө же өндүрүштө жасалган).

Блоктор, кубиктер борбору.

Стандарттык өлчөмдөгү үч мейкиндик жыгач блоктор (калган блоктордун өлчөмү чейрек, стандарттык өлчөмдүн жарымы, же эки же төрт эсе чоңураак болушу мүмкүн; ар кандай формалар - тик бурчтуу, чарчы, цилиндрдик, үч бурчтуу), оюнчук жаныбарлар, куурчактар, унаалар.

Драмалык борбор.

Драма борбору жөнөкөй куту болушу мүмкүн, анын мазмуну изилдөө темасына же жалпы окууга жараша өзгөрөт. Мисалы, эгерде тренингдин темасы “Менин үйүм” болсо, анда окуу классындагы группада сиз “Мунара үй” жомогун окуй аласыз.

Колдо бар материалдардан курулуш борбору.

Бул борбор искусство же кубиктер борборун толукташы мүмкүн. Тарбиячы жана балдар топко бош коробкарды, ящиктерди, пластик бөтөлкөөрдү, темир жана желим пробкарды жана башка коопсуз материалдарды алып келишсе болот (айнек, уулу заттар салынган идиштерди алып келүүгө тыюу салынат). Балдар бул материалдарды скульптураны куруу учун пайдаланышы мүмкүн. Бул борборду ойноо аянтчасында же беседкада уюштурса болот.

Угуу борбору.

Угуу борбору окуу борборунун жанында жайгашса болот. Ал DVD - плеер, музыкалык жана адабий чыгармалардын жазуусу менен дисктери, китептерден жана ошондой эле музыкалык аспаптар, наушниктер менен жабдылат.

Изилдөө борбору.

Изилдөө борбору табигый илимдер же искусство борборлоруна жакын жайгашышы керек. Бул борбор, драма борборуна окшош, окутуунун конкреттүү темасына байланган жана өзүнө балдардын өздүк изилдөө ишмердүүлүгү үчүн мүмкүнчүлүктү камтыйт. Борбордо ар түрдүү формадагы жана диаметрдеги идиштер, өлчөө ченемдери, таякчалар, түстүү зымдар, коробкарлар, суу, кум, топурак, таш салган идиштер жана эксперименттин же изилдөөнүн максаттарынан көз каранды болгон башка материалдар.

Аталган активдүү борборлордогу материалдар толукталып, алмаштырылып турат жана биз изилденген темада бара -бара балдардын ишмердүүлүгүнүн продуктулары жана

чоңдор менен балдардын биргелешкен чыгармачылыгы менен толтурулат. Активдүү борборлорунун саны жана багыты балдардын жаш курагына жараша болот. Алардын саны 3-4 же андан көп болушу мүмкүн. Активдүү борборлорунун түрлөрү балдардын кызыкчылыктарына жана муктаждыктарына, коюлган билим берүү милдеттеринин прогрессине жараша өзгөрүшү мүмкүн. Мисалы, негизги борборлорду (сүйлөө, математика, илим жана чыгармачылыкты, искусство жана көркөм чыгармачылыкты өнүктүрүү үчүн) мындай борборлорго айлантууга (өзгөртүүгө) болот: багбанчылык борбору, жашылча бактары, кол өнөрчүлүк борбору, жыгач иштетүү борбору, механикалык цехтер ж.б. Бардык борборлор интеграциялык мүнөзгө ээ.

Ошентип, программа өнүгүү чөйрөсүн бала бакчанын имараттары эле эмес, курчап турган айлана-чөйрө, ошондой эле жергиликтүү жамааттын ресурстары катары түшүнүүнү сунуштайт.

5. ИНКЛЮЗИВДИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ПРИНЦИПТЕРИ.

Программа боюнча, балдар бакчасы билим берүү функциясын гана аткарбастан, баланын жашоо ишмердүүлүгүнүн негизги сферасы боло алат. Ошого байланыштуу, бул программа ар бир балага укук камсыздап толук чекте өзүнүн потенциалын ачканга тарбиячылар жардамдашат. Көп түрдүү дүйнөдө жашоо мүмкүнчүлүгүн камсыздоого сый урмат аркылуу жана жекечелүүлүктү кабыл алуу менен инсан калыптанат. Ошондой болгондуктан муктаждыкка ээ болгон балдарга көңүлдү өзгөчө бөлүнүшү талапка ылайык. Коллективде балдар бир бири менен карым катнаш түзүүгө үйрөнүшөт, чоңдор аралашат (тарбиячы, волонтер), жаш өзгөчөлүктөрү же атайын муктаждыкка ээ, социалдык-экономикалык статусуна, үй-бүлөсүнүн курамына, жынысына, расасына, этникалык жаралышына, маданиятына, эне тилине, динине карабай достук карым-катнашты түзүүгө аракеттенишет.

Программа инклюзивдик билим берүүнүн принциптерине баш ийет:

- адамдын баалуулугу анын жөндөмүнө жана жетишкендигинен көз каранды болбойт;
- ар бир адам сезүүгө жана ойлонууга жөндөмдүү;
- ар бир адам баарлашууга укугу бар ошондой эле, аны угушу керек;
- бардык адамдар бир-бирине муктаж;
- толук кандуу билим алуу реалдык карым-катнаш контекстинде гана ишке ашат;
- бардык адамдар колдоого жана курбуларынын достугуна муктаж;
- бардык билим алуучуларга жетишкендик прогресси, эмнени жасай алаары менен билинет;
- ар түрдүүлүк адамдын ар тараптан жашоосун күчөтөт.

Өзгөчө баланын физиологиясынын жана психикасынын өнүгүүсү менен байланышкан индивидуалдуу өзгөчөлүктөрдү эске алуу абдан маанилүү, айрыкча ал өнүгүү кемтиги бар балдарга тиешелүү. Мындай балдарды көбүнчө "өзгөчө муктаждыктары бар балдар", "өзгөчө муктаждыктары бар балдар", "өзгөчө балдар" деп аташат. Жана бардык балдардын катышуусун камтыган процесс, өзгөчө, окууга инклюзивдүү деп аталат. Ар бир педагог, бирдей окуу шарттарын камсыз кылуу үчүн, баланын физиологиясында жана психикасында кандай жеке өзгөчөлүктөргө туш болушу мүмкүн экенин жана аны менен кантип иштөө керектигин билиши керек.

Учурда массалык бала бакчаларга барууда медициналык жана психологиялык жактан аныктап, "өзгөчө муктаждыктары бар балдар" түшүнүгүнө төмөнкүлөр кирет:

- угуусу начар балдар;
- көрүүсү начар балдар;
- сүйлөө бузулган балдар;
- таяныч -кыймыл аппаратынын азыраак бузулуулары бар балдар.

Кеби өнүкпөй калган балдар менен иштөө бала менен иштеген тарбиячы көңүлүн өзгөчө буруучу нерсе - сенсордук тажрыйбасын байытуунун керектиги, ал кептик каражаттарынын (лексика, грамматика) калыптанышынын негизи болуп эсептелинет. Практикада, кеби өнүкпөй калган бала массалык топ шарттарында тарбияланган учурда, өнүгүүсүнө жеке мамиле жасоодо балдардын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарына, сабактардагы жоопторуна, дидактикалык оюндарды өздөштүрүүсүнө талаптардын алсыздашы менен алмаштырылып калат.

Ушул эле учурда, таанып билүүчүлүк процесстер (анын арасына кеп да кирет) бири бири менен тыгыз байланышта болушат жана өнүгүшөт, ошондуктан, кандайдыр бир таанып билүүчүлүк процессине даректелген ар бир көнүгүүлөр бир мезгилде башкаларга дагы таасирин тийгизет. Мисалы, мектепке чейинки жаштагы бала сүрөттү, ийлеп чаптоону, конструкциялоону түзүү менен, сүрөттөп жаткан объекттердин мүнөздөрүн эсинде кармап турат, ал эми тарбиячы алдын ала аларды сөз менен белгилесе, баланын ишмердүүлүгү лексиканы өздөштүрүүгө, мейкиндиктик мамилелерди - грамматиканы таанууга түрткү болот. Ошондуктан жекече окутуунун маңызы талаптарды ылдыйлатуу эмес, ушул куракка керектүү билимдерге жана билгичтиктерге ээ болууда балага жардам берүү болот.

Массалык топ шарттарында болушкан тыбыштарды айтуусу бузулган, кекеч балдар кээде тентуштары тарабынан өзгөчө мамиле менен жолугушушат: кээ бирөөлөр аларды эркелетип туурап баштаса, башкалары мазакташат, үчүнчүлөрү чоң кишилерди тууроо

менен, туура сүйлөөгө үйрөтүп, каталарын оңдоп башташат. *Ар бир учурларда* тарбиячыга балдардын сүйлөшүүсүнө кийлигишүүсү кереги жок. Чындыгында теңтуштар - мектепке чейинки жаштагы бала караган күзгү, алар ага өзүн объективдүү баалоого жардам беришет, бирок травмаларга, адатка айланып калган шылдыңдоолорго жана түртүүгө жол бербөө керек.

«Жакшы ойлор» менен кийлигишип жатып, тарбиячы ар бир учурда слөшүүнүн себебине көңүлүн бурат жана ушул кийлигишүү дайыма эле курч бурчтарды «түздөгөн» ыкма болуп эсептелбейт. Теңтуштарынын арасында таанууну алуунун мыкты жолу - бул кандайдыр бир ишмердүүлүктө ийгиликке жетишүү жана чоң адамдын колдоосу. Балада өзүндө анын «күчтүү жактарын» ачууга, анын теңтуштары ага тартыла тургандай жана мүмкүн коллективде баланын социалдык позицияларын күчөткөн «изюминкасын» табууга жардам бергиле.

Тарбиячылар кекечтенген балага өзгөчө көңүлдү бурат. Кээ бир тарбиячылар мындай балдарды сабактарда, дегеле элдин алдында сурабаш керек деп ойлошот. Бирок, эгерде бөбөк өзүнүн ой-пикирин айтканды каалап жатса, дайыма андан баш тартпоо керек. Эгер ал кекечтенүүдөн улам көп убакытты алып жатса, жоопту бузбоо керек. Аны теңтуштары дагы, тарбиячы дагы аягына чейин угаарына ишенимин күчөтүш керек. Жана, албетте балдардын кебинин бузулган учурлардына кеңешке логопедке кайрылуу керек. Эгерде бала бакчада логопед жок болсо, анда тарбиячы ата-энелерге жашаган жери боюнча медициналык мекемелерде же башка билим берүүчү борборлордо адистерди табууну сунуштаса болот.

Угуусу бузулган балдар. Үндүн булагы кандай аралыкта болсо, угуу кабыл алуусу ушундан көз каранды болгондуктан угуусу начар бала дайыма тарбиячыдан алыс эмес болушу керек. Ушундай балага түшүндүрүп жаткан мезгилде, көрсөтмөлөрдү бергенде тарбиячынын бетин көрүп турушу керек. Ушул жерден *үнүн катуу чыгаруу* талап кылынбарын эстен чыгарбоо маанилүү. Эгерде бала айтылган нерсени түшүнбөй калса, жанына келип дагы бир ирет кайталаш керек, бирок сүйлөө темпин жайлатып, тагыраак, бирок үн кадимки күч менен чыгарылышы керек. Угуусу начар бала менен ангемелешкен учурда, балдарды үнүн акырындатуусун сурануунун кереги жок, себеби эгер балдар тарбиячыдан алыс болушса, анда ал аларды алсызыраак же болбосо такыр эле укпай калат.

Таяныч-кыймылдоо аппараты азыраак бузулган балдар. Бул учурда иш тиричилик мүнөз катары өзгөчөлөнгөн предметтик аракеттерди өздөштүрүүгө, ошондой эле сюжеттик жана дидактикалык оюндар үчүн керек аракеттерге багытталышы керек.

Күнүмдүк турмушта керектелүүчү кыймылдарды өздөштүрүү үчүн адатта майда моторикасын өнүктүрүүчү жана мейкиндикте жана түздүктө багыт алуу түшүнүгүн берүүчү материалдар пайдаланылат. Мисалы, ар кандай мүнөздөгү жана көлөмдөгү жолчолор, ар түрдүү татаалдыгы менен топчуламалар, шурулардын, макарондордун тизилиши, фигуралык жолчолордун лабиринти, геометриялык мозаикалар, пазлдар.

Өзгөчөлөнгөн предметтик аракеттер кадамдап өздөштүрүлөт (мисалы, адегенде бөбөк калемди алганды жана кайра берилген ордуна коюуну, андан соң эки манжа менен, андан соң үч манжа менен кармоону үйрөнөт).

Ата-энелердин, адистердин дагы дайыма тынчын алган дагы бир суроо бул «Өзгөчө балдар» менен бирге келүү кадимки балдарга терс таасирин тийгизбейби? Мындай адамдарга педагог/ китепканачы түшүндүрүшү керек, бала чоңойот жана ал ар кандай балдар жана чоң адамдар менен жолугушууга туура келет жана ал алар менен сүйлөшө алышы керек. Бала бакчадан мектепке кетүү менен, ал башталгыч билимди гана алып кетпестен, ар түрдүү адамдар менен өз ара аракеттешүү жана баарлашуунун социалдык көндүмдөрүнө ээ болушу керек.

6. ОЮН БАЛА БАКЧАДА АЛДЫҢКЫ ИШМЕРДҮҮЛҮК КАТАРЫ.

К. Гроос, В. Штерн, Ф. Бонтендаик, Ж. Пиаже, Э. Эриксон, Л. Выготский, Д.Б. Эльконин ж.б., изилдөөсү боюнча оюн кичине балдардын жашоосунда негизги бөлүк боло алат, оюн менен өнүгүү «колдон колго өтөт». Эксперттердин ою боюнча, «балдарга оюн, таанып билүү жана мотордук көндүмдөрдү өнүктүрүүгө, адам баласынын айлана чөйрөсүн жана өзү кайда экенин билүүгө керектиги белгиленет» (Фрост и Якобс, 1995-ж.). Оюн маалында балдар бир-бири менен карым-катнаш түзүүгө үйрөнүшөт, эрежелер менен таанышып, жаңыны иштеп чыгышат, өзүн болоону жана бир-бирин баалоо көндүмдөрүн туруп, денелик, өздүк, интеллектуалдык жана коомдук жараяндарды чечишет. Педагог/китепканачылар көңүлүн оюндун башкы ишмердүүлүк экендигине, байкоо жүргүзүүгө жана иликтөө, эксперимент жана проектик ишмердүүлүккө көңүлүн бурууга басым жасайт. Оюнда тизмектеги түрлөрдүн көпчүлүгү же аз даражада кездешет, ошондуктан активдүүлүк борборлорун өзгөчө уюштурууга, «Кадам сайын кадам» программасы сунуштагандай, бул программа дагы аны кубаттайт. Активдүүлүк борборунда ойногон балдар, боштондукта кыймылдап өзүлөрүнүн ой пикирин жогору баалоо менен дал келтирип, лабораториянын ролун аткарып, чыгармачылык мастерскойду экспериментке, иликтөөгө, проектилерге, чыгармачылыгына жана фантазиясына пайдаланат. Программа күндүк режимди сунуштагандай, балдар кызыктуу борборлорду тандоого мүмкүнчүлүк алат. Практика көрсөткөндөй, иштин башталышында үйдө көп оюнчугу, материалдары жок балдар, активдүүлүк борборун тез тез алмаштырып, бирок убакыт өткөндөн кийин алар тандоого жетишип жана жакшы көргөн борборлордо токтолушат. Ошентип, бала өзүнүн оюнун өзү жетектегенге үйрөнөт.

Оюн - көп кырдуу түшүнүк. Ал сабакты жана эс алууну, көңүл ачууну жана тамашаны, күлкүнү жана сооротуну, тең тайлашууну, көнүгүүнү, тренингди билдирет, ал процесстерде балдарга карата чоң адамдардын тарбиялык талаптары алардын өзүнө болгон талаптары, б.а. тарбиялоонун жана өзүн өзү тарбиялоонун активдүү каражаты катары болуп калат. Оюн ар түрдүү курактагы балдардын өнүктүрүүчү ишмердүүлүгүн өз алдынча түрү катары, алардын турмуштук ишмердүүлүгүнүн ыкмалары жана принциптери, баланын таанып билүүсүн жана анын турмушун уюштуруу методу болуп эсептелинет. Оюн кыймыл, ой жүгүртүү жана эстеп калуу менен байланышкан баланын көндүмдөрүн өнүктүрөт, ошондой эле башка адамдар, курчаган дүйнө менен сүйлөшүүнүн эрежелерин жана нормаларын өздөштүрүүгө жардам берет. Бала оюн процессинде өзүнүн тажрыйбасын байытуу, турмуштук көндүмдөрдү өнүктүрүү менен өзүнө көбүрөөк ылайыктуу ишмердүүлүктүн ыкмасын тандайт.

Балдардын оюну алардын ишмердүүлүгүн көрсөткөн эң эркин жана табигый формасы, анда курчаган дүйнө изилденет, түшүнөт. Балдар: «канааттануу үчүн гана» дегенди жасоодон, «бир нерсеге үйрөнүү» деп жасагандан б.а. оюнду окутуудан айырмалашпайт. Балдар дайыма окушат. Дал оюн балага өзүн «мен» дегенин пайда кылууга жардам берет, анын өзүн өзү реализациялоосуна жана чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө түрткү берет, баарлашуу жана көйгөйлөрдү чечүү тажрыйбасын өркүндөтүүгө социалдык тажрыйбага ээ болууга мүмкүнчүлүк берет. Оюнда бала кайсы ролду аткараарын өзү аныктайт, ал үчүн көбүрөөк ылайыктуу аракеттердин жолун тандайт, зиректик жана чыгармачылыкты көрсөтүү менен, кабыл алынган турмуштук тажрыйбасын пайдалануу менен, аны өзүнүн фантазиясына жараша өзгөртүү менен тандалган образды же сюжетти

өз алдынча өнүктүрөт. Оюн аркылуу балдар көйгөйлөрдү чечүүгө, чырсыз «макулдашат», башкалардын ойлорун сыйлоого, коллективде өзүнө ишенүүгө мүмкүнчүлүк берген стандарттык эмес чечимдерди табууга үйрөнүшөт.

Оюндун функциясы

Оюн мектепке чейинки балалыктын ар кандай жактарын козгойт. Оюндун негизги функцияларын бөлүп караса болот, алар балдардын өнүгүүсүнө тийгизген таасири жана мааниси канчалык зор экендигин түшүнүүгө жардам берет.

- **Окутуучу функция.** Оюн тарбиянын жана окутуунун айкын милдеттерин чечүүгө мүмкүнчүлүк берет, алар белгилүү программалык материалды жана ойноочулар аны кездеген эрежени өздөштүрүүгө багытталган;
- **Кызыктыруучу функция.** Оюн эмоционалдык он тонусту жогорулатууга түрткү болот, кыймыл активдүүлүгүн өнүктүрүүгө, баланы күтүлбөгөн жана ачык сезимдер менен байытат, чоң адамдар жана бала, бала менен баланын ортосунда эмоционалдык карым- катнашты куруу үчүн жагымдуу шарт түзөт;
- **Коммуникативдик функция.** Оюн баланын теңтуштары менен билим жана көндүмдөрдү алмашуу, алар менен баарлашуу жана достук мамилелерди түзүү муктаждыгын өнүктүрөт;
- **Өнүктүрүүчү функцияны.** Оюн балага мүнөздүү болгон нерсенин пайда болушуна жана өнүгүшүнө салым кошот.
- **Тарбиялоочу функциясы.** Оюн балдардын жекече жөндөмдүүлүктөрүн ачууга, алардын мүнөзүндөгү керексиз көрүнүштөрдү түздөөгө жардам берет.

Балдар оюну - бул алардын ишмердүүлүгүнүн эң эркин жана табигый түрү, анда курчап турган дүйнө ишке ашат жана изилденет.

Балага ойногонду үйрөтүү - бул чыгармачылыкты өнүктүрүү, ойлоп табуу жашоодо ушунчалык зарыл. Жана ошол эле учурда, ойногонду үйрөтүү - баланы өз алдынча болууга үйрөтүү, чоңдордун ишине кийлигишпөө, аларга тоскоол болбоо. Биз балдар менен туугандарыбызга ыр тексттерин белек айтууга, аларды үйдө жаттоого сунуштоодо балдардын үйдөн толук ырды жаттап келүүсүнө ишенбейбиз. Туура, толук ишенүүнүн кажети жок. Ыктыярдуу жаттоо балдар үчүн мүнөздүү эмес. Бирок иш жүзүндө, оюнда алар көп нерсени эстешет. Үйдө сабактардын сюжеттерин кайталап, балдар аларды башка материалда, үй оюнчуктарында, б.а. сюжеттердин каймана моделдерин түзүшөт. Бул алардын психикалык өнүгүүсүнө түрткү болот. Өтүлгөн материалдардын элементтерин кайталоо сиздин көңүлүңүздү бурушу керек. Баланын оюнуна аралашпастан, кээде анын ойлоп табууларын жактыруу менен: "Жакшы чыкты!", "Жана коён сенин имаратыңды жакшы көрөт", "Аюу баргысы келет" ж.б. колдоо, балдарды кубаттоо сюжеттерди колдонсоңуз болот.

Баланын бир предмет менен ойноонун узактыгы баланын кичинекей кезиндеги психикалык өнүгүүсүнүн көрсөткүчү болуп саналат. Бала кыймыл -аракетин өзгөртүп, предмет менен ойногонду үйрөнөөрү менен аны предметтин максатын өзгөртүүгө, объектини ар кандай мааниде колдонууга үйрөтүү керек. Барактын бетиндеги чоң эски топчулар - пирогдорду, самса "кууруу" деп эсептешет. Ошол эле предметтер балдар үчүн матрешка үчүн - баш кийим, апам үчүн - "акча", куурчак үчүн - "табакчалар" ж.б. Шарлар - алма, булочка, дарбыз, пияз, куурчак ж. Мунун баары иш жүзүндө: биз пирог менен дарылайбыз, куурчакка шляпа кийгизебиз, дарбызды кесип алабыз, жаадагы үч көздү,

куурчакты ороп ж.б. Көрүнүп тургандай, мындай оюн маанилүү өнүктүрүүчү мааниге ээ. Алмаштыруу - абстрактуу ой жүгүртүүнүн механизми.

7. ҮЙ-БҮЛӨЛҮК КЫЗМАТТАШУУ.

Үй -бүлө салттуу түрдө негизги билим берүү институту болуп саналат. Балдарды тарбиялоодо ата -энелердин ролу абдан чоң - өсүп келе жаткан наристенин жашоосунун сценарийинин өнүгүшү ошолорго байланыштуу, бала үй -бүлөдө бала кезинде эмнеге ээ болсо, ал кийинки жашоосунда сакталат. Үй -бүлөнүн тарбиялоо институту катары мааниси

баланын жашоосунун маанилүү бөлүгүндө болгондугуна байланыштуу жана анын инсандык сапатына тийгизген таасиринин узактыгы боюнча тарбиялоо институттарынын эч бири салыштыра албайт. Үй-бүлө баланын инсандыгынын пайдубалын түптөйт, ал мектепке киргенде, ал инсан катары жарымынан көбү калыптанган. Үй -бүлө инсандыктын калыптанышынын, андагы универсалдуу жана индивидуалдуу сапаттардын өнүгүшүнүн күчтүү фактору болуп саналат, анткени үй -бүлөдө бала адегенде өзүнө жана башкаларга карата жүрүм -турум, мамиле жана сезим нормаларын үйрөнөт.

Ата-энелерди китепканачыларга / социалдык кызматкерлерге өнүгүү борборлорунда жана социалдык объектилерде балдардын өнүгүүсүн жана окуу процессин түзүүгө жардам берүү үчүн кызыктыруу керек. Балдарды өнүктүрүү борборлорунда ата -энелердин / үй -бүлөнүн башка мүчөлөрүнүн катышуусу милдеттүү. Бул программада үй -бүлө менен педагогдун/ китепканачылардын ортосундагы кызматташуу идеясы негизги болуп саналат жана бардык этаптарда активдүү өз ара аракеттенүүдөн турат: окуу процессин пландаштыруу, аны уюштуруу, баланын жетишкендиктерин байкоо жана каттоо.

Үй-бүлө жана үй - бул баланын социалдык өнүгүүсү жана окутуусу башталган чөйрө, ата-энелер көйгөйлөрдү чечүүдө, өз ара аракеттешүү жана катышууда үлгү катары кызмат кылышат.

Баланын өнүгүүсүнө жана окутуусуна ата-энелердин катышуусунан кандай пайда?

- балада өздүк барктуулук сезими жогорулайт;
- бала психоэмоционалдык колдоону алат (тынчтык жана ишенүү сезимдери);
- бала чын дилинен өзүнүн жакындары менен сыймыктанат (бул менин апам, эжем (атам, байкем) бүгүн балдар менен болду);
- үй-бүлө мүчөлөрү инсанга багытталган окуунун баалуулуктарына аралашышат;
- ата-энелер баласынын курдаштар менен жалпы иштер учурундагы жана чоочун чоң адамдар менен баарлашуу учурунда мисалы, башка балдардын жакындары менен өз ара аракеттешүү мүнөзү жөнүндө реалдуу түшүнүк алышат;
- ата-энелер өз баласынын өнүгүүсүн топтогу башка балдардын катарында анын ишмердүүлүгүн байкоо аркылуу түшүнүк алышат;
- ата-энелерге удаалаштыкты ишке ашырууга үйдөгү шарттардагы бала менен ишти улантуу жардам берет, мазмундук жана уюштуруучулук удаалаштыкты камсыз кылат (ата-энелер бала менен үйдө эмне жана кантип кылаарын түшүнүшөт);
- педагог/ китепканачы баланын жакын адамдары менен өз ара аракеттешүү мүнөзү,

баарлашуу стили жөнүндө ар тараптуу маалымат алат;

- педагогдо/ китепканачыда баланын жетишкендиктери жана көйгөйлөрү жөнүндө конструктивдүү сүйлөшүүнү уштуруу мүмкүнчүлүгү, ата-энелер менен анын өнүгүү тенденциясын жана динамикасын дайыма талкуулоо мүмкүнчүлүгү пайда болот.

Баланы тарбиялоо жана өнүктүрүү процессине ата-энелердин кантип тартуу керек?

Үй – бүлө жана балдарды өнүктүрүү борборлорунун ортосундагы байланыштарды толугу менен бири - бирине ишенүүдөн куруш керек. Педагог/ китепканачы ата-энелерден биринчиден, конкреттүү баланы түшүнүүгө жардам берүүгө жөндөмдүү маанилүү кеңешчини көрө алышы керек. Эки тараптуу маалымат алмашуу ийгиликтүү болуш үчүн, педагог/ китепканачы кунт коюп уккан угуучу болушу зарыл. Дал ушул жөндөмдүүлүк ага кызматташтык чойрөсүн түзүүгө жардам берет.

Угуу - бул өзгөчө төрт кадамдуу активдүү процесс. Угуунун төрт кадамы каралат:

1. маалыматты кунт коюп угуу;
2. уккан маалыматты түшүнүү;
3. уккан маалыматты ойлонуштуруу;
4. жооп берүү

Ата-энелер менен аңгемелешүүдө угуунун бардык төрт тепкичин (баскычын) сактоо маанилүү. Ата-энелер маалыматтын булагы катары маалыматты берет, ал эми педагог/ китепканачы маалымат кабыл алуучу катары, көңүлүн маалымат булагынын максаттары жана каалоолоруна бурат, алардын маанилүү бөлүктөрүн кайталайт жана башкача айтканда, ата-энелер анын формулировкасын угушат. Андан соң ата-энелер тарабынан аныктоо процесси жүрөт: угуучу кабарды түшүндүбү, ал эми тарбиячы тарабынан - кабарды аны толук түшүнүү үчүн иштетүү жүрөт. Эгер керек болсо, ата-эне өзүнүн кабарын түшүндүрүп берсе болот. Педагог/ китепканачы жаңы кабарлар үчүн дайыма ачык болот.

Ата-энелер менен эмне тууралуу аңгемелешүү керек?

Ар бир ата-эне үчүн анын баласы эн жакшы. Аны башкага ишендирүүнүн кереги жок, себеби бала жөнүндө кам көрүү жана сүйүү – анын өнүгүүсү үчүн негиз. Ата-энелер менен аңгемелешүүдө көңүлдү ата-эненин, педагогдун, баланын кызматташуусунун натыйжасында үй-бүлө, бала жетише турган жыйынтыктарды божомолдоого буруу керек. Ата-энелерди балдардын өнүгүүсүнө жана окутуу суроолорунда агартып, анын өнүгүүсүнүн ар бир тепкичинде эмне күтүлүүчү болуп эсептелерин түшүндүрүү керек. Ушуну менен педагог/ китепканачылар балдардын жүрүм-туруму менен байланышкан артыкча толкундануулардан качууга ата-энелерге жардам беришет. Азыркы учурдагы жүрүм-турум келечектеги өнүгүүсүнө кантип таасирин тийгизээрин түшүндүрүү керек. Ата-энелерге өзүнүн баласынын келечегинде ойной турган ролду ачуу менен, түшүнгөн эрте өнүгүү мектептеги кийинки жетишкендиктер жана коомдогу ийгиликтүү ыңгайлашуу менен тыгыз байланышта экендиги жөнүндө айтуу маанилүү.

Ата-энелердин баласы менен ишенимдүү мамилелерди курууда, алардын баланын өнүгүүсүнө катышуудагы ийгиликтерин белгилөө менен бирге, педагог/ китепканачы аларда бийик өзүн өзү баалоону калыптандырат. Педагог/ китепканачылар ата-энелерге ушул жерде ата-энелер кандай маанилүү ролду ойношоорун белгилөө менен (конструкциялоодо, китепти окууда, спектаклди уюштурууда жардам берүү), өзүнүн

баласынын кандайдыр бир жаңы нерсени түзүп, кыйынчылыктарды жеңип, активдүүлүк борборлорунда иштеп жатканын көрүү каалоосун (ал эми оюн - ал үчүн жумуш!), пайда кылышы керек.

Бирок ата-энелерди бала менен тең өз ара аракеттешүүгө, баланы окутуу жана өнүктүрүү процессин фасилитациялоого (колдоого) үйрөткөн эместигин педагог/китепканачылар дайыма эстен чыгарбашы керек. Сабакта ата-энелердин катышуусунун эрежелери жөнүндө сүйлөшүүлөргө өзгөчө көңүл буруу керек.

Ата-энелер менен иш качан жана кандай формада уюштурулушу мүмкүн?

Аңгемелешүү. Ата-энелер менен биринчи сүйлөшүүнү таанышуу жана иштин жалпы принциптерин талкуулоо, жалпы көз карашты калыптандыруу, укуктарды жана милдеттерди макулдашуу максатында сабак башталганга чейин бир жумадан кеч эмес өткөрүү сунушталат. Урматтоо жана ишенимдүү тондун керектиги жөнүндө, айрыкча, эгер бул сүйлөшүү баланын көзүнчө болуп жатса, унутпоо керек. Жыл бою өткөрүлүүчү аңгемелешүү өткөрүүдө сакташ керек болгон кээ бир талаптарды айталы. Педагог/китепканачы сүйлөшүүгө кылдаттык менен даярданат, мурунку сүйлөшүүлөрдүн материалдары менен таанышат, ушул мезгилдеги баланын жетишкендиктерин талдайт, анын портфолиосун (жетишкендиктердин папкасы) карайт. Даярданууда портфолиону талдоо бала менен биргелешип ишке ашыруу жана ата-энелерге ал кайсы иштерин көрсөткүсү келери тууралуу аны менен талкуулоо жакшыраак. Аңгемелешүүнү ата-энелерге да, педагогдун /китепканачынын өзүнө да ыңгайлуу мезгилде өткөрүүсү зарыл. Аңгемелешүүнү өткөрүүгө эч нерсе жолтоо болбошу керек, кырдаал маалымат менен жемиштүү алмашуу үчүн бул тең өнөктөштөрдүн жолугушуусун күбөлөндүрүү керек. Аңгемелешүүнүн түзүлүшүн жана мазмунун кылдаттык менен ойлоноу керек, ал мааниси эки тарапка тең кызыктуу болушу керек. Тарбиячы баланын кызыктуу сүйлөмдөрдүн бир нече мисалдарын даяр кармап турушу керек, бул жагымдуу чөйрө түзүүгө жардам берет. Аңгемелешүүнүн жыйынтыгы катары баланын өнүгүүсүн колдоого багытталган кийинки биргелешкен аракеттер жөнүндө макулдашуу болушу керек.

Жума сайын жана ай сайын берилүүчү отчеттор. Педагог/ китепканачы ата-энелерден жоопкерчиликтүү мамилени талап кылуу менен, өзү дагы ушул талаптарга дал келиши керек. Ата-энелерди балдар мурунку мезгилде аткарган тапшырмалар жөнүндө, алардын жетишкендиктери, кыйынчылыктары тууралуу маалымдоо керек. Тапшырма: ырларды үйрөнүү, жомоктордун мазмунун ойноо, сүрөттөрдү карап, алар жөнүндө айтып берүү, колдун жана манжалардын майда моториканы өнүктүрүү үчүн чыгармаларды жаттоо, уккан жомоктун сюжетин тартуу.

Ата-энелер менен топтук жолугушуулар. Көйгөйлөрдү же алдыдагы милдеттерди кабарлашып талкуулоо баарынан жакшы. Тарбиялоо, окутуу суроолорун, ошондой эле алар менен байланыштуу көйгөйлөрдү талкуулоо үчүн ата-энелерди чогуу жыйноо пайдалуу.

Китептер менен алмашуу. Ата-энелер, педагогдор/ китепканачылар аларга пайдалуу болуп көрүнгөн макалалар, журналдар, китептер менен алмаша алышат. Балдар китептеринин жетишсиздик шарттарында, айрыкча айылда өз ара аракеттешүүнүн ушундай формасын уюштуруу абдан пайдалуу.

Педагог / китепканачы менен ата -эненин кызматташуусу өз ара ишенимди бекемдейт, балдарды өнүктүрүү, окутуу жана тарбиялоо процессин сапаттуу түрдө жакшыртат, балдар үчүн жүрүм -турумдун оң мисалы болуп саналат жана жалпы жамааттын биригишине өбөлгө түзөт. Эгерде мугалим / китепканачы ата -энелер менен иштөөнү

максаттуу жана үзгүлтүксүз жүргүзсө, анда өз ара аракеттин ийгилиги камсыз болот!

8. МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ КӨП ТИЛДҮҮЛҮК.

Тил жана маданият толугу менен бири -бири менен байланышта жүрөт. Балдар эрте жаш куракта эле, алар сүйлөгөн тил аларды белгилүү бир топтун мүчөлөрү катары мүнөздөй тургандыгын үйрөнүшөт. Үй -бүлөдө жана жергиликтүү коомчулуктун деңгээлинде "эне" (биринчи, эне тили) тилин түшүнүү - бул маданий ассимиляция процесси. Балдар коомдун бир бөлүгүнө айланышат жана тил этностук көрсөткүч болуп калат. Кыргыз Республикасындагы көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүүнүн негизги максаты - ар түрдүү маданий чөйрөдө татыктуу жашоону жана ийгиликтүү кесиптик ишмердүүлүктү камсыз кылуу үчүн арналган көп тилдүү компетенциялары бар өлкөнүн жаранын калыптандыруу боуп саналат.

9. ПЛАНДАШТЫРУУ ЖАНА БААЛОО.

Программа үчүн педагогдордун/ китепканачылардын баалоо менен пландоону өз ишинде пайдалануусунун баалуулугу ар бир балага ийгиликке жетүүгө мүмкүнчүлүк бере алаарына каралган. Программа педагог/ китепканачы үчүн баалоого жана пландоого карата белгилүү аспаптарды сунуштайт, алар күтүлүүчү жыйынтыктарды жаш өзгөчөлүктөрү менен дал келтирип, мамлекеттик стандартта белгиленгендей, чыгармачылык жана иликтөөнү, ар бир баланын жана группанын кызыгуусун жана керектөөсүн сунуштайт. Ишмердүүлүктү пландоодо, педагог/китепканачы балдардын табигый бир нерсеге кызыгуусу, алардын турмуштук тажрыйбасы жана кызыкканына таянуусу керек. Ошол жараян өзүн баалоодо, жашоосундагы окууга каалоосун жана көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардамдашат.

Программа болжолдуу бир жылдык тематикалык планды сунуштайт. Бул планда К. Роджерстин «Мен концепциясы» негиз болуп балдар коомдук айлана-чөйрө менен карым-катнаш түзүүсүн калыптандырууга жана өзүнүн жүрүм-турумун регуляциялоону негиздейт. Тематикалык план догма эмес, ал багыт болуп педагогду/ китепканачыны, балдарды, ата-энелерди көп түрдүү дүйнөнү көрүүгө анын ичинен керектүү аспекти кызыгуусуна, керектөөсүнө туура келгенин тандоого мажбурлайт. Пландын негизинде, педагог/ китепканачы пландоонун шаблонун пайдаланып, балдар, ата-энелер менен бирдикте программанын темасынан бир күндүктү иштеп чыгат, анан жумалык, бир айлык жүгүртмөнү калыптандырат.

Программада өзүнчө мисалдарды салыштырууга жана өзүнүн программасын жакшыртууга сунуштайт. Бирок педагог/китепканачы пландоодо инсанга багытталган мамилени эсинен чыгарбашы керек. Ал балдардын жетишкендиктери менен өнүккөндүктөрүн болоого жана системалуу түрдө байкоо жүргүзүүнүн натыйжаларына негизделиш керек.

Ошондуктан, педагог/китепканачыдан башка эч ким бала менен үй-бүлөнүн биримдигине, белгилүү бир балдардын талаптарына жана кызыкчылыктарына жооп бере турган өнүктүрүү менен окутуунун программасын сунуштай албайт. Программа менен сунушталган пландоонун шаблондору педагогдун/ китепканачынын тандоо эркиндигинен ажыратпастан, бул процессте ага көмөк берүүгө гана жалданат.

Программада мамлекеттик стандарттын сунуштарына байланыштуу портфолиоого аспап сыяктуу көңүл бурулат, туура уюштурулганда баланын объективдүү прогрессин чагылдырат жана анын жекече өнүгүү траекториясын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Ошентип, пландоо жана баалоо маселесинде педагог/китепканачы эсинен чыгарбай, системалуу жана үзгүлтүксүз ар бир баланын прогрессин байкоосу керек. Баалоо процессине жана пландоого керектүү адистерди, балдарды, үй-бүлөнү тартуу зарыл.

10. БИР ЖЫЛДЫК БОЛЖОЛДУУ ТЕМАТИКАЛЫК ПЛАНЫ.

Программада пландоого тематикалык мамиле жасоону талап кылат, баланын өнүгүүсүнө бүтүмдүү мамиле кылууга, ар кайсы предметтик таануу тармактарын интеграциялоону, идеяларды иликтөөдө балдарга кызыктуу учурларды камтууга аракет жасайт. Конкреттүү темада иш учурунда көндүмдөр жана көнүмүштөр калыптанат. Мындай ыкма педагог/ китепканачыга узун, жана кыска мөөнөткө өзүнүн планын түзүүгө жардам берет; группадагы балдарда жалпы кызыгуусу пайда болууга стимулдайт; коомдук атмосфераны түзүүгө жардамдашат; бардык предметтик тармактарды камтыйт.

Мазмундуу сызыкта К. Роджерстин «Мен-концепциясын» чагылдырууда пландын ыраатын жана темасын белгилейт:

- Мен өзүм: мен-инсанмын, гигиена жана коопсуздук, менин денем, ден соолуктун орчундуулугу, тамактануу.
- Мен жана менин кызыгуум: китептер, оюнчуктар, оюндар, музыка, эксперименттер.
- Мен жана башкалар (эрежелер жана карым катнаш түзүү нормалары): үй-бүлө, теңтуштар, улуу адамдар, табият (жаныбарлар).
- Мен жана чоң кишилер дүйнөсү: адамдардын ар түрдүү сферадагы ишмердүүлүгү жана кесиптери.
- Мен жана менин Мекеним: менин үйүм, менин кечем, менин айылым, (шаарым), менин өлкөм, менин дүйнөм.
- Мен жана айлана-чөйрөм: табият, жаныбарлар дүйнөсү, космос, унаа, тиричилик буюмдары.

Тематика, сабактардын саны, балдардын, ата-энелердин, жергиликтүү коомдун мүмкүнчүлүгү, болгон ресурстарга карата, сунуштарга карата өзгөрүп турат.

Сабактардын саны менен теманын дал келиши

Берилген таблицада темалардын саны жумалык жүгүртмөсүнүн санына дал келет.

№	Квартал	Теманын саны	Сабактын саны	
			<i>(1 тема 1 жумага пландалат)</i>	<i>Жумасына 2 жолу (3 сааттан)</i>
1	Күз	12-13	24-26	Жумасына 3 жолу (2 сааттан)
2	Кыш	12-13	24-26	36-39
3	Жаз	12-13	24-26	36-39
4	Баардыгы	36 -39	72-78	108 -117

*** Эскертүү: өнүктүрүүчү сабактардын узактыгы, оюндар 3-4 жаштагы балдар үчүн-12-15 мүнөт, 4-5 жаштагы балдар үчүн -15-20 мүнөт.

I Кварталдын тематикалык планы.

Күз: сентябрь, октябрь, ноябрь.

№	Сабактардын темалары	
	Педагог/ китепканачы үчүн	Балдар үчүн

1	Таанышуу	<i>Келгиле таанышалы</i>
2	Оюнчуктар	<i>Менин оюнчуктарым</i>
3	Менин үй-бүлөм	<i>Биздин ынтымактуу үй-бүлөбүз</i>
4	Үй эмеректери	<i>Менин үйүм. Анда эмне бар?</i>
5	Үй өсүмдүктөрү	<i>Биздин үйдө эмне өсөт?</i>
6	Күз келди	<i>Сүрөтчү күз</i>
7	Дарактар	<i>Дарактар</i>
8	Жемиштер	<i>Бакчада эмне өсөт?</i>
9	Жашылчалар	<i>Огороддо эмне өсөт?</i>
10	Күзүндө адамдын эмгеги	<i>Кышка даярдык. Түшүм чогултуу.</i>
11	Күзгү кийим	<i>Күзүндө мен эмне кийем?</i>
12	Аба – ырайы	<i>Күз келгенде аба ырайынын өзгөрүлүшү.</i>
13	Үй жаныбарлары	<i>Адам менен эмнелер жашайт?</i>
14	Үй канаттуулары	<i>Канаттуулар короосу</i>
15	Жапайы жаныбарлар	<i>Токойдо, талаада, тоодо эмнелер жашайт?</i>
16	Жапайы канаттуулар	<i>Чымчык базары</i>
17	Суу астындагы жабарлар	<i>Суунун үстүндө жана астында эмнелер жашайт?</i>
18	Дүкөн анын түрлөрү	<i>Керектүү нерсени кайдан алса болот?</i>
19	Тамак- аштар	<i>Эмне пайдалуу жана даамдуу?</i>
20	Идиш-аяктар, ашкана	<i>Мен кантип тамактанам?</i>
21	Үйдө жана эшиктеги коопсуздук эрежелери.	<i>Эмне мүмкүн, эмне мүмкүн эмес?</i>

II кварталдын тематикалык планы

Кыш: декабрь, январь, февраль

№	Сабактардын темалары	
	Педагог/ китепканачы үчүн	Балдар үчүн
1	Кыш	<i>Кыштын кыштайы</i>
2	Кышкы кийим	<i>Кышында эмне кийем?</i>
3	Кышкы көңүл ачуулар	<i>Эшике чык, ойнойбуз</i>
4	Мен жана досторум	<i>Дос деген ким аны менен кантип достошот?</i>
5	Китеп (түрлөрү, багыты, пайдасы, аларды ким чыгарат)	<i>Китеп текчесинде эмне турат?</i>
6	Түндүк жаныбарлары	<i>Дайыма суук жерде</i>
7	Өсүмдүктөр кышында	<i>Табият уктайбы?</i>
8	Жаңы жыл	<i>Жакшы көргөн майрам</i>
9	Этика: конок тосуу эрежелери, меймандостук	<i>Бизге конок келди</i>
10	Дене бөлүктөрү. Гигиена	<i>Мойдодырдын мектеби</i>
11	Тиричилик техникасы	<i>Үйдөгү биздин жардамчылар</i>
12	Эмерек, шаймандар	<i>Усталар шаары</i>
13	Кесиптер	<i>Ким болгум келет?</i>
14	Унаа түрлөрү	<i>Кантип саякаттаса болот?</i>
15	Жол жүрүү эрежелери	<i>Светофор сабактары</i>
16	Көп адамдар жүргөн жердеги жүрүм-турум эрежелери (дүкөн, оорукана, кафе, унаа..)	<i>Жаман деген эмне, жакшы деген эмне?</i>

III кварталдын тематикалык планы

Жаз: март, апрель, май

№	Сабактардын темалары
---	----------------------

	Педагог/китепканачы үчүн	Балдар үчүн
1	Менин үйүм. Менин шаарым	<i>Мен жашаган жер</i>
2	Апамдын майрамы	<i>Апамдын майрамы</i>
3	Нооруз	<i>Жаңы жыл</i>
4	Жаз келди	<i>Кышкы уйкудан ойгонуп, бизге жаз келди</i>
5	Аба ырайы жана табигый өзгөрүүлөр	<i>Табияттын жаман аба ырайы жок</i>
6	Жазгы, жайкы кийимдер	<i>Мен жазында жана жайында эмне</i>
7	Суу, жана аны менен эксперимент	<i>Суу, суу</i>
8	Курт кумурскалар	<i>Төрт көзү, төрт буту бар, бул жерде мүмкүн жипте коңуз илинген</i>
9	Жазгы өсүмдүктөр (гүлдөр, дарактар ...)	<i>Биз билген гүлдөр жана дарактар</i>
10	Үй жаныбарлары жана канатуулар	<i>Ферма деген эмне? Ал жерде эмнелер жашайт?</i>
11	Жапайы жаныбарлар жана канаттуулар (учуп кетүүчү, кыштоочу)	<i>Жазында жаныбарлар өзүн кантип алып жүрүшөт?</i>
12	Ысык жерлердин жаныбарлары	<i>Биз зоопарка баратабыз</i>
13	Жер жемиштер	<i>Табияттан белек</i>
14	Адамдын жазгы эмгеги	<i>Жазгы бир күн бир жыл багат</i>
15	Май айындагы майрамдар	<i>Мен жселек менен баратам</i>
16	Космос	<i>Жылдыздуу асман</i>
17	Кыргызстан - биздин жалпы үйүбүз	<i>Мен, сен, ал, алар ынтымактуу өлкөбүз</i>

11. КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ.

1. Вместе в школу. Руководство для учителей по управлению образовательной средой в условиях мультикультурного сообщества. Бишкек 2010. Разработчики авторский

- коллектив.
2. Государственный стандарт Кыргызской Республики «Дошкольное образование и уход за детьми». - Бишкек, 201, 2020
 3. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения. Под ред. А.Г.Гогоберидзе, О.В.Солнцевой. М. 2015.
 4. Е.Ю.Протасова Феннороссы: Жизнь и употребление языка. Санкт-Петербург «Златоуст» 2004.
 5. Е.Ю.Протасова, Н.М. Родина. Многоязычие в детском возрасте. Санкт-Петербург «Златоуст» 2013
 6. Закон Кыргызской Республики «О дошкольном образовании». Постановление Правительства от 29.06.2009 г. № 198.
 7. Колесникова Н.В., Токтомамбетов А.Д., Дьяченко Н.Н. Вместе познаём мир: Руководство по организации обучения детей 6-7лет в классах подготовки к школе. - Бишкек, 2012.
 8. Компетентный педагог 21-го века: принципы качественной педагогики ISSA. - Венгрия, 2010.
 9. Личностно ориентированный подход в работе педагога: разработка и использование / Под ред. Е.Н. Степанова. - М.: ТЦ Сфера, 2003.
 10. Маркелова Г.К. Дошкольный проектСороса - программа дальнейшего совершенствования системы образования в России // Доступно: http://vestnik.uspu.org/releases/1997_2g/14.pdf
 11. Масару Ибука “После трех уже поздно”. Издание третье, исправленное с предисловием Макото Ибуки. М.; 2012.
 12. Н.Н.Палагина, О.В.Бабахина, Н.А. Гулакова. Игровое обучение малышей. Бишкек 2020
 13. Об инклюзии: материалы сайта «Центр сопровождения семьи: Инклюзия» // Доступно: <http://inclusion.tomsk.ru>.
 14. Орусбаева Т.А., Садыкбекова Д.К., Сатыбекова Б.С. Кыска мөөнөткө жамааттык мектепке чейинки мекемеге келген 3-5 жаштагы балдарды өнүктүрүү, кароо, билим берүү программасы. - Бишкек, 2011.
 15. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности / РОУ. - М.: ТОО «Горбунок», 1992.
 16. Руководство по обучению воспитателей дошкольных образовательных организаций. Бишкек 2006. При поддержке Азиатского банка развития.
 17. Садыкбекова А.К., Асекова Ж.Д. 3-7 жаштагы балдарды окутуу жана өнүктүрүү боюнча программалык-усулдук колдонмо. - Бишкек, 2011.
 18. Требования к структуре дошкольной образовательной программе Бишкек, 2021г
 19. Уолш К. Б. Создание классов, ориентированных на ребёнка. - Бишкек, 2004.
 20. Уолш К.Б, Кауфманн Р.К., Хансен К.А. Организация программы, ориентированной на ребёнка. - М, 1999.
 21. Эсенгулова М.М., Сатыбекова Б.С., Садыкбекова А.К. Жамааттык бала бакчалардын тарбиячылары үчүн усулдук колдонмо.

ТИРКЕМЕЛЕР

1-Тиркеме: Китепканачыларга, ата -энелерге жана социалдык кызматкерлерге

сунуштар жана кеңештер.

А) Жомок угуу

Баланы эрте жаш куракта октуунун өзгөчөлүктөрүнүн бири баланын акыл эсинин өнүгүүсүнө байланыштуу болот. Дүйнөнүн көрүнүктүү психологдорунун пикири боюнча, акыл эстин өнүгүшү алгач иш-аракет деңгээлинде, элестетүү, андан кийин гана речинин өнүгүү деңгээлинде ишке ашат. Эрте жаш курак- бул акыл эсти өнүктүрүү мезгили.

Кошумча маалыматы.

Жомокторду айтууда балдар үчүн мазмундуу, эффективдүү жана кызыктуу кылуу үчүн жомокторду айтуу учурунда түрдүү материалдарды колдонуу керек.

Материалдарды колдонуу.

Алар сиздин айтып бере турган жомогунузда кызыктуу кылууга жардам берет, анткени:

- баланы өзүнө тартат;
- көңүл буруу процесси жогорулайт;
- балдар жомокко сапаттуу көңүл бурушат;
- бул балага жагдайды элестетүүгө жардам берет;
- бул окутууну / үйрөнүүнү туруктуу кылат.

Жомок айтуу колдонула турган материалдар:

1. Кагаздан жасалган буюмдар - маскалар, куурчактар, таажылар, моделдер (кайык, керебет, отургуч, учак), канаттуулар / жаныбарлар, сүрөт карталары ж.б.
2. Кагаздан жасалган нерселер - толтурулган куурчактар, кол куурчактар, жаныбарлар, буюмдар.
3. Досканы, фланелеграфты колдонуу.

Жомок айтуунун ыкмаларын 2 жолго бөлүп караса болот:

- 1 - жомок айтуунун салттуу жолу;
- 2 – өзгөчө ыкма колдонуу.

1. **Салттуу ыкма:** адаттагыдай эле, педагог/китепканачы, ата-энелер китептерди колдонуп же колдонбостон балдарга жомокторду айтып беришет. Бул процессте чоңдор активдүү, балдар жөн гана угушат. Бул ыкмада жомокту айтып бери жаткан адам адатта балдарга суроолорду бербейт жана балдарды өз оюн айтууга үндөбөйт.

2. **Өзгөчө ыкма:** Балдарга жомок айтып берүү үчүн колдонулган көптөгөн инновациялык ыкмалар бар. Бул ыкмалар балдардын көңүлүн, көндүмдөргө болгон кызыгуусун жогорулатуу үчүн жакшы.

Окуу жана айтып берүүнүн жолдорунун сүрөттөлүшү.

Каармандарды активдүү кылгыла. Бул учурда педагог/ китепканачы окуяны баштоодон мурун ар бир каарман үчүн оюнчуктарды / таажыларды / маскаларды жасап / чогултуп, балдарга таркатышы керек. Мисалы, эгер аңгемеде каармандардын бири кыз, бала, чымчык, ташбака жана уй болсо, педагог/ китепканачыга 5 куурчак керек. Материалдарды тараткандан кийин, педагог / китепканачы балдардан куурчактарды кантип колдоноорун сурашы керек, ал жомокту айтып бергенде, балдар ага катыша алышат.

Сүрөт кутучасы. Сүрөттөр бар кутучаны колдонуу үчүн педагог / китепканачыга жомок айтып жатканда балдарга сүрөттөрдү көрсөтө турган кутуча керек. Кутучада эки

таяк (бири үстүндө, экинчиси асты) жана сүрөт болушу керек. Сүрөт таякчаларга илинип же жабыштырылып туруусу керек. Педагог / китепканачы таяктарды айландырганда, сүрөт жылат.

Сүрөттүү картинкаларды колдонуп окуяларды айтып бериңиз. Бул ыкма үчүн педагог / китепканачыга окуяга тиешелүү сүрөттүү картинкалар керек, мында ар бир окуянын сүрөтү бар. Ал карточкаларды балдарга берет, алар аларды кезек менен бөлүштүрүшөт.

Аңгеме түзүү. Балдар тегерек болуп отурушат. Педагог/ китепканачы алар менен отурат. Ал окуяны 3-4 сүйлөм аркылуу баштайт. Ал бүтүргөндөн кийин, педагогдун/ китепканачынын жанында отурган бала акырындык менен 3-4 сүйлөмдү кошот жана кезек окуяны бүтүрүшү керек болгон акыркы балага келет.

"Куурчак театры". Балдар ар кандай ролдорду тандашат, куурчактарды алышат жана белгилүү ролдор үчүн диалогдорду айтышат. Педагог/ китепканачы балдардын аракеттерине колдоо көрсөтүшү керек.

Ролдук оюн. Балдар атайын буюмдарды колдонуп жана атайын кийимдерди кийип, жомокто ар кандай каармандардын ролдорун ойной алышат.

Негизги билдирүү.

1. Педагог / китепканачы баарлашуу процессинде балдарга жакын отурушу керек.
2. Окуяга ылайыктуу атмосфера түзүү керек. Мисалы, эгер педагог / китепканачы пил жөнүндө жомок айткысы келсе, ал балдардан: “Пилди көрдүңөр беле? ж.б.” деген сыяктуу суроолорду берүү менен баштаса болот.
3. Педагог / китепканачы шайыр маанайды сактоого тийиш.
4. Педагог / китепканачы китептеги сүрөттөрдү көрсөтүп, белгилеши керек.
5. Педагог / китепканачы окуя учурунда өтө катуу сүйлөбөшү керек.
6. Педагог / китепканачы окуялардын күлкүлүү бөлүктөрүн бөлүп көрсөтүшү керек.
7. Педагог / китепканачы балдардын суроолоруна жооп берүүгө даяр керек.
8. Педагог/ китепканачы окуя боюнча суроолорду берип, балдарга чыгармачыл, аналитикалык ой жүгүртүүгө жана балдарга өз сезимдерин жана пикирлерин билдирүүгө мүмкүнчүлүк бериши керек.
9. Педагог / китепканачы балдар жооп берип жатканда аларды колдоп туруусу керек: башын ийкеп, жакшы, так, азамат, сонун, ооба ж.б.у.с.
10. Педагог / китепканачы жаңдоо тилин (мимка, жест) колдонушу керек.
11. Педагог / китепканачы сабакты эффективдүү кылуу үчүн керектүү материалдарды колдонушу керек.
12. Жомокторду айтып бергенден кийин педагог/ китепканачы балдарга сүрөттөрдү колдонуп жомокту айтып берүүгө жардам бериши керек.
13. Педагог / китепканачы окуя аяктагандан кийин дароо кыска талкууну уюштурушу керек. Талкуу үчүн суроолор мүмкүн болушунча ачык, так болушу керек.

2-Туркеме. Мектепке чейинки балдары барлардын баарына пайдалуу болгон, бош убактыңызда колдоно турган материалдарды сунуштайбыз.

«Ар бир эне баласын акылдуу жана чыгармачыл, ачык жана өзүнө ишенген адам катары көргүсү келет. Бирок, тилекке каршы, баары эле ымыркайынын акылын кылдат өнүктүрүүгө кантип салым кошууну билишпейт. " (Е.Белонощенко, "Baby-club" компаниясынын негиздөөчүсү).

“Сони” корпорациясынын негиздөөчүлөрүнүн бири- Масару Ибука идеялары жана кеңештери. Анын инженердик идеялары дүйнөнү өзгөртүп, Жапонияны алдыңкы өлкөлөрдүн катарына кошууга жардам берди.

1. «Эрте тарбиялоо үчүн кошумча убакыт же акча талап кылынбайт. Мээримдүү ата - энелер өнүктүрүүнүн башка мүмкүнчүлүктөрүн да табышат. Эгерде көптөр ойлогондой, убакыт жана акча чоң роль ойносо, анда бай үй -бүлөлөрдө көбүнчө акылсыз, ал эми жакыр үй -бүлөлөрдө таланттуу балдар бар экенин кантип түшүндүрүүгө болот. Демек, **ага акча гана таасирин берет эмес, негизинен ата - эненин сүйүүсү жана аракетчилдиги маанилүү экенин билдирет".**
2. «Балдарды тарбиялоодон өткөн маанилүү эч нерсе жок. Кээ бир энелер бала үчүн иштеши керек деп ойлошсо, кээ бирлери эң башкысы баланы багуу керек деп ойлошот. **Балага эң жакшы тарбия - бул эненин мээрими "**.
3. «Ымыркайдын эркин мажбурлабаңыз. Тарбия көбүнчө инсанга карата зомбулук менен коштолот, баланын каалоосуна көңүл бурулбайт. Албетте, ымыркай дагы эле каалоолорун айта албайт, бирок энеси аларды тааный билиши керек. Бул анын негизги милдеттеринин бири. **Аны анын эркине каршы бир нерсе кылууга мажбурлап, анын өзүнө болгон ишенимине доо кетиресиң "**.